

Sayı : 12 .

Sene : 1981 - 1982

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

*Prof. Tayyib Gökbilgin
Hatıra Sayısı*

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1982

MİDHAT PAŞA'NIN NİŞ VALİLİĞİ HAKKINDA
NOTLAR VE BELGELER

Nejat Göyünç

Çeşitli yönleriyle geçen yüzyılın en mühim simalarından, hatta en önde gelen devlet adamlarından birisi olan Midhat Paşa'nın, özellikle idarî görevlerinde, valiliklerini yaptığı Niş, Tuna, Bağdad ve Suriye vilâyetlerinde yaptığı islahât ve bunların sonucu gerçekleştirildiği huzur, sosyal ve iktisadî refah dolayısı ile büyük bir ün yaptığı bilinir. 1852-1857 seneleri arasında Suriye'de ve Rumeli'de bazı vilâyetlerdeki memuriyetleri, tahkikatına memur olduğu meseleler, İstanbul'da çalıştığı kalemler ve nihayet Meclis-i Vâlâ kâtipliği onun yetişişinde ve tecrübe kazanmasında şüphesiz büyük rol oynamış olmalıdır¹. 1841'de ve 1859'da isyanlara sahne olan Niş² valiliğine tayin edilirken Midhat Paşa'nın seçilmesi de Niş'in «*ehemmîyet-i mevkîyesi cihetiyle vali bulunacak zâtın idare-i mülkiyeye vâkıf ve dirâyet-i sahîha ile muttasıf*» olması gereği göz önünde bulundurulduğu için vuku bulmuştur (4 Şubat 1861/23 Receb 1277)³. Kendisine vezâret rütbesi de verilen Midhat Paşa 20 Mart 1861 (8 Ramazan 1277)'de Niş'e gelerek görevine başlar⁴. Her tarafta huzursuzluk vardır, kasaba ve köylerde oturan bir kısım Bulgarlar Sırbistan'a

1 M. Tayyib Gökbilgin, «Midhat Paşa», *İA*, VIII, 270-1.

2 Halil İnalçık, «Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkileri», *Belleten*, XXVIII (1964), 623-649; aynı makalenin tadil edilmiş İngilizce yayını için bk. «Application of the Tanzimat and its Social Effects», *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, London 1978, Variorum Reprints yayınları, 16. kısım; Mark Pinson, «Ottoman Bulgaria in the first Tanzimat period. The revolts of Nish (1841) and Vidin (1850)», *Middle East Studies*, XI (1975), 103-146.

3 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Mahsus, no. 924.

4 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 31491.

göçmektedirler. Bunların bu hareketlerinin önlenmesi için hudut boylarındaki Bulgar köylerine yirmişer, otuzar muvazzaf asker konur; lâkin bunlar yerli halkın evlerine girip oturduklarından, göçü önlemek bir yana, hızlandırılırlar. Bizzat şehir dışında asâyiş kalmamıştır. Müslüman halktan hiç kimse silâhsız ve arkadaşsız kasaba dışına çıkamamaktadır. Vilâyette yol yoktur. Bu da ürünlerin başka yerlere taşınmasını ve değerlendirilmesini engellemektedir. Halk fakir düşmüştür, çiftlik sahiplerine borçları birikmiştir. Vilâyette lüzûmundan fazla asker bulundurulmakta, yine de haydutluk ve yol kesme vakaları önlenememektedir. Ali Haydar Bey tarafından yayınlanan hatıralarında Midhat Paşa bu durumu kısaca belirttiikten sonra, halkın ileri gelenlerini toplayarak durumu görüşür. Halkın borçlarının iki sene ertelenmesi, asâyişin süratle tesisi için önlemler alınacağı vaad olunur. Buna karşılık da halktan üzerlerine düşen hizmetleri yapmaları istenir. Köylerde göçü önlemek üzere bulunduran muvazzaf askerler alınır, Niş-Sofya yolunun yapımına başlanır, vilâyet içinde bulunan haydutların yakalanması için her tarafa devriyeler, ekipler gönderilir ve yakalananlara Niş'teki Meclis-i Muvakkat'ta gerekli cezalar süratle verilir. Halkın serbestçe Sırbistan'a göç edebilecekleri ilân olunur. Niş'te artık göç durmuştur. Halkı inandırarak, idareye güvenini tesis ederek yeni merhaleler aşılar, yapılan şose yollarda, önceleri 150 okkalık yükün üç günde taşındığı yere artık 500 okkalık yük araba ile bir günde götürülebilmektedir. İlk sene elde edilen başarılar, daha sonraki yıllarda halkın Niş'i civar kentlere bağlayan yolların süratle yapılması hususunda daha büyük istek ve gayret göstermelerine sebep olur. Tabii yollardaki köprüler yaptırılır, geçit yerleri genişletilir ve düzenlenir. Halk ürünlerini, özellikle şaraplarını Selânik, Manastır ve Filibe taraflarına nakl ederler, ticaret gelişir, bunun sonucunda da evvelce Sırbistan'a göç eden bir kısım halk yeniden geriye döner. Niş'te bir alay süvari, üç tabur piyade ve iki batarya topçu askeri vardır. Bu askerlerden ancak bir buçuk tabur kadarı kışlada barınabilmektedir. Diğerleri, özellikle süvariler ve topçular hayvanları ile şehirde hanlarda, şurada burada kalmaktadırlar, çünkü yeterli kışla mevcut değildir. Her sene kira bedeli olarak 90.000 kuruş ödenmekte, yine de halkın şikâyetleri önlenememektedir. Bunun da sebebi şehirde hanlarda veya kiralanmış evlerde barınan askerler üzerinde disiplin sağlanamamasıdır. Midhat Paşa altı ay gibi kısa bir süre içerisinde şehrin güney varoş-

larında Ürgüp mevkiinde yeni bir kışla inşa ettirir. Bir hapishâne yapılır. Kimsesiz çocukların topluma yararlı hale getirilebilmeleri için başlangıçta 42 çocuğun barınabildiği bir ıslâhhâne kurulur, bunlara sanat öğretilir. Bir de araba şirketi kurularak posta ve yolcu taşımacılığına başlanır. Niş'te açılan Merkez Odası da gündüz ve gece açık tutularak bütün başvurulara cevap vermeye çalışılır. Bütün bu işlerin üç sene içinde başarıldığı Midhat Paşa'ya atf edilen bilgiler arasındadır, oğlu Ali Haydar Bey'den naklen Midhat Paşa'nın hal tercümelerine aktarılır⁵. Midhat Paşa'nın bu faaliyetleri o zamanki osmanlı idarecileri tarafından takdirle karşılanır. Daha valiliğinin ilk yılında, asâyiş teminindeki muvaffakiyetlerinden dolayı Midhat Paşa'ya 18 Kasım 1861 (15 Cemâziyü'l-evvel 1273)'de ikinci dereceden Mecidiye nişanı verilir⁶. Bir sene kadar sonra da, yine aynı sebepten verilen nişanın rütbesi 16 Eylül 1862 (21 Rebiü'l-evvel 1279) tarihli bir irade ile birinci dereceye yükseltilir⁷. Yakova ile İpek ve Prizren de Niş eyâletine ilhak olunarak Midhat Paşa'nın idaresine verilir⁸. Maksat bu üç bölgede hüküm süren kargaşalık ve asâyışsizliğin yok edilmesidir. Bununla da kalınmaz, İkinci Ordu bölgesinde bulunan Vidin, Silistre ve Niş eyâletlerinden yeni bir vilâyet meydana getirilmesi düşünüldüğünde, fikrinden faydalanmak üzere, Midhat Paşa 9 Temmuz 1864 (4 Safer 1281)'de bir irade ile İstanbul'a davet olunur⁹. Yeni kurulan Tuna vilâyeti'nin nizamnâmesi 8 Ekim 1864 (7 Cemâziyü'l-evvel 1281)'de *Takvim-i Vekâyi'*de yayınlanır¹⁰, Midhat Paşa da yeni vilâyetin başına getirilir. Onun Niş eyâleti valiliğindeki başarılarının, âsayişi nasıl temin ettiğinin, yaptığı imar faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiğinin ayrıntılarına hal tercümelerinde rastlanmaz. Sadece Ali Haydar Midhat Bey'den naklen çok kısa bilgiler verilir. Bununla beraber Başbakanlık Arşivi'nde Midhat Paşa'nın idarî işlerdeki başarılarının sırrını, onun merkezî

5 Ali Haydar Midhat, *Midhat Paşa, Hayât-ı siyâsiyyesi, hidemâti, menfâ hayâtı, I (Tâbirâ-i ibret)*, İstanbul 1325, s. 14-19. Bilindiği üzere, bu eser Midhat Paşa'nın Tâif'te kaleme aldığı hatıralarına dayanarak yazılmıştır.

6 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 32247.

7 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 33371.

8 Ali Haydar Midhat, *aynı eser*, s. 20.

9 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 36465.

10 İber Ortaylı, *Tanzimattan sonra mahallî idareler, (1840-1878)*, Ankara 1974, s. 42 (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü yayını no. 142).

hükûmete yani sadârete yolladığı raporlarından ve diğer bazı belgelerden faydalanarak ortaya koymak mümkündür. Aşağıda bunlardan bir kısmına ait belgelere dayanan örnekler verilerek, Midhat Paşa'nın çeşitli alanlardaki uygulamalarının ve kendisini başarıya götüren önlemlerin açıklanmasına çalışılacaktır.

I — *Asâyiş konusunda alınan önlemler.* Temmuz 1863'de Yakova ve İpek kazaları Niş eyâletine bağlanmıştır. Midhat Paşa her iki kazanın ileri gelenlerini (*viücûh, ulemâ, mütehayyızân, kurâ söz sahipleri ve Malisya kabâîli rüesâsı*) Prizren'e davet eder, burada bir umûmi meclis toplanır, etrafı askerlerle çevrilidir. Sultan Abdülaziz'in fermanı okunur. Yirmi seneden beri bu iki kazada huzursuzluk ve kargaşalık olduğu, bazılarının bu durumun devamından menfaatleri bulunduğu, fakat «*şu rahatsız ve emniyetsiz halden kurtulmasını isteyenler dahi pek çok olduğu*», içlerinden bazılarının başka şehirlere sürülmesinin Arnavutlara katil ve idam cezalarından daha ağır geleceği belirtilir. Toplantıda bulunanlara nasihatler edilir. Bu tür çalışmalar zaman zaman tekrarlanır. Neticede kendilerine asâyişin nasıl korunacağı anlatılır, bazı müşterek tedbirleri kapsayan bir kısım taahhüdlere ihtiva eden bir senet imza ettirilir. Midhat Paşa huzursuzluk ve asâyışsizliğin sebepleri üzerinde de durmuştur; çünkü «*bir hâlin ıslâhı anı davet eden sebeplerin tashîhine*» bağlıdır. Yakova kazasının Malisya nahiyesiyle beraber erkek nüfusu yirmi bini aşmaktadır. Eskiden beri aralarında kan davası güdülmesi sebebi ile adam öldürmeler ve çatışmalar devam edip gitmektedir. Bunun için bazı aileler orada barınamayıp başka şehir veya köylere göçmüşlerdir. Bazıları da dört beş sene evden çıkamaz duruma gelmiştir. 1860 (1277) tarihinde eski kan davalarının sulh yolu ile halledilmesi hakkında bir ferman gönderilmiş ise de, uygulanamamıştır. Bu bakımdan Yakova'da en önemli mesele kan davalarından doğan anlaşmazlıkları çözümlenektir. İpek'te kan davasından doğan ihtilâflar, Yakova'dakine nazaran azdır. İpek'teki hıristiyan halkın müslümanlar tarafından cebren angarya işlerinde kullanılmaları, bir kilisenin yıktırılarak taşlarından bir islâm köyüne kule yaptırılması, İpek pazarına gelen Vassöviklülerin (hıristiyan Arnavut kabilelerinden Vassöviç) mallarının yağma edilmesi, eski kaymakamlardan Şahin Bey'in yaralanması, «*fâhişe münâzaası için bazı çapkın takımının müsellağan orada bulunan hastahâneye girmesi*» bu kazadaki asâyışsizliğin sebep ve tezahür-

leridir. Bunların dışında Yakova ve İpek'te askere alınanların üçte biri bile birliklerine gitmemiş, vergiler toplanamamıştır. Bu hal yirmi seneden beri devam edegelmektedir. Midhat Paşa her iki kazanın ileri gelenlerine yapmaları gerekenlere dair birer senet imzalatır. Üçer nüsha olarak yapılan senetlerden birer tanesi Yakova'da bulunan Müderris Behram Efendi ile İsmail Efendi'ye yerilir. Birer tanesi de Prizren Meclis-i kebîri'nde saklanacaktır. Birer nüshası da İstanbul'a sadârete gönderilir¹¹. Bu iki kazada yerlilerden meclis âzâlığı veya müdürlük hizmetlerinde olanların asâyîşsizlik olaylarında parmağı olduğundan bunlardan bir kısmı¹² Prizren'de alıkonularak, kendilerine işler bir dereceye kadar yoluna girinceye kadar Prizen'den ayrılmamaları, kazaları halkı ile muhabere etmemeleri, eğer bu söylenenleri yapmazlarsa cezalandırılacakları tenbih edilmiştir. Yerlerine seçimle yeni meclis âzâları getirilmiş, müdürler de değiştirilmiştir. Taahhüd edilen hususların yerine getirilmesi için de bir Genel Geçici Meclis (*Meclis-i Muvakkat-i Umûmî*) kurulmuştu. Bu mecliste Niş valiliği emrinde hizmet gören memurlardan biri, Niş ve Prizren Büyük Meclisleri âzâsından iki kişi, bir redif binbaşısı, yeteri kadar kâtip, vücûh ve ulemâdan, üç nahiyedeki kabile reislerinden ikişer kişi bulunacaktı. Bu meclis kendisine verilen talimat çerçevesinde hareket ederek hergün bir *jurnal* düzenleyerek valiliğe gönderiyordu¹³. Böylelikle eski kan davaları tesbit edilerek bedele bağlanarak taraflar uzlaştırıldı. Ülkede halk zincirleme biribirinin kefilisi

11 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 34829, Lef 1. Bu belgelerden birinin metni yeni harflere çevrilmiş olarak Ek: 1'de verilmiştir.

12 Yakova'lı Gül Bey, oğlu Abdullah Bey, kardeşi İbrahim Bey ve Selim Bey, âzâdan Ali Ağa, bakkal Aluş, İpek'li Hürşid Bey, İpek Meclisi âzâsından Aydın Bey, Kurtiş Ağa ve Sâlih sipahi olmak üzere on kişi (Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 34829).

13 Böyle bir *jurnal*'in muhteviyatı hakkında fikir vermek üzere «Yakova'da olan Meclis-i Muvakkat'den dokuzuncu defa gelen jurnaldir» (Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 34829, Lef 4) başlığını taşıyan belgeden iki küçük vaka örneği: «Karadag mahalleli Yaküb bin Receb'i bir sene mukaddem bilâ sebep mahalle-i mezbüreden Emin bin Hüseyin katl etmiş ve maktûl-i merkûmun verâseti karındaşı Eyüb bin Receb'e münhasır olub merkûm kâtil-i merkûm ile dört bin beş yüz gurus bedel üzerine sulh oldılar.»

«Karadag mahalleli Eyüb bin Numan'i mahalle-i mezbüreden Eyüb bin Receb bir buçuk sene mukaddem katl eylediğinden maktûl-i merkûmun verâseti vâlidesi Hurişah binti İbrahim ve biraderi Bekir bin Numan ve hemşiresi

durumuna getirildi, hadiseler önlendi. İpek kazasında Vassöviklülerden ahalinin almış olduğu (*gasb ve gâret*) mallar ve hayvanlar da geriye sahiplerine verilebildi. Hastahâneyi basan on kişiden sekizi yakalandı. Kasabalara silâhla girmek ve gezmek yasaklandı, halkla anlaşarak ve uzlaşarak güvenlik sağlanmış oldu. Midhat Paşa bu hususları ayrıntılı olarak sadârete arz ederken eski uygulama yöntemlerini de şöyle tenkit etmektedir : «*her ne vakit tanzîm ve islâh umûruna teşebbüs olunmuş ise, asâkir-i külliye sevkiyle umûm ahâli hakkında bilâ istisnâ icrâ-yı cebr ve şiddet olunarak ve husûl-i maksad usûl-i atîka üzere halkın yıldırılması ve ürküdülmesi hâlinde aranılarak netîce-i islâhiyye dahi yalnız bazı hâneler yakılıb yıkılmasından ve ele geçirilebilen bazı kimselerin kayd ü bend ile gönderilmesinden ibâret kalmış ve böyle vahşi adamlara devlet memûrlarından bir kat daha vahşet ve nefret gelmiş...*»¹⁴ Halbuki ahali şimdi «*yapılacak işler kendü menfaatlerine aid olacağını anladıklarından fevkalâde ibrâz-ı hoşnûdî ve teşekkür ederek*» taahhüdlerini yerine getirmeğe başlamışlardır.

II — *Yapı-işlerinde alınan önlemler.* Midhat Paşa'nın üç yıl süren Niş eyâleti valiliği sırasında yoğun bir inşa faaliyetinde bulunduğu bilinir. Yaptırdıklarının en önemlileri bir kışla, bir hapis-hâne, Belgrad'tan hicret edenler için yaptırılan çok sayıda evler, bir kaç okul binası ve Niş-Sofya arasında uzanan şose yoldur.

1 — Kışla yapımı. Niş'te, mevkiinin öneminden dolayı daima bir fırka asker bulundurmak gerekmesine karşılık, kale içinde ancak bir buçuk tabur barındırabilecek eski ve harap binalar mevcuttur. Bu sebeple burâda bir kışla yaptırılmak istenir, 1858 tarihinde Mir-liva Samih Paşa kalede iki tabur alabilecek bir kışla ile bir hastahâne inşası için keşif yaptırır, yalnız kışlanın yapım masrafının 5300 kese kadar tutacağı öğrenilince bu inşaata izin verilmez¹⁵. Daha sonra

Ayşe binti Numan'a münhasır olduğu ve vâlidesi Hurişah ile hemşiresi Ayşe taraflarından vekil olduğu mahalle-i mezbûre imamı Molla Zeynel bin Behram ve mahalle-i mezbûreden Sâdık bin Hüseyin şehâdetleriyle bir şer'i sübût bulan Bekir bin Numan kendü tarafından asâleten ve vâlidesi ile hemşiresi tarafından vekâleten dört bin beş yüz guruşa sulh oldular».

14 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 34829. 24 Temmuz 1863 (7 Safer 1280) tarihli olup Niş eyâleti valisi Midhat ve Üsküb mutasarrıfı Es-seyyid Muhammad Nazif mühürlerini taşımaktadır.

15 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 21837, lef 3.

yine kalede süvari ve topçu askeri için yeni bir kışla, bir ahır, kale haricinde de çarşı ve varoşun muhafazası için iki karakol inşasına müsaade çıkar. Keşif bedeli 8 yük 61.000 kuruştur. Bu kışlaya, iki rüştiye mektebine ve hastahâneye sarf olunmak üzere ahâli 3 yük 54.000 kuruş bağışta bulunur. Lâkin bu paradan bir miktar da bir hıristiyan mektebi yapılması için ayrılmasına irade-i seniyye çıktığından kışla inşasına kalacak para az bulunarak 8 Aralık 1859 (11 Rebiü'l-evvel 1276) tarihinde yeniden yapılardan vazgeçilir. 1861 senesi sonbaharında Niş'te bir alay süvari, üç tabur piyade, iki batarya top bulunmaktadır. Bunlardan bir buçuk taburu kale içinde kışla olarak kullanılan mahalle yerleştirilmiştir. Diğerleri, süvariler ve topçular hayvanları ile birlikte hanlarda, muhtelif yerlerde dağınık oturmakta, senede 90.000 kuruş kira bedeli ödendiği halde halkın şikâyetleri önlenememektedir. Midhat Paşa kalenin dışında, Ürgüp kapısı karşısında, kaleye iki bin adım mesafede bir alay süvari, gerektiğinde de topçu bataryaları ile piyadeler oturmak üzere geniş bir arsa üzerinde bir kışla yaptırmayı düşünür. Kışlanın üç tarafına yapılacak ahırların resmini süvari miralayı Vali Bey yapar, masraflarını da mühendis yüzbaşı Ali Efendi hesaplar. Evvelce halk tarafından yapılan bağışlardan elde 2 yük 87.000 kuruş kalmıştır. Bir önceki sene para cezası verilen memurlardan alınanlardan başka gayelere sarf edilen paralardan arta kalan miktar da 97.400 kuruştur. Bu da kışla inşası için bağışlardan arta kalan paraya eklenir. Kışla iki kat ve kârgir olacaktır. İnşa masrafı 4 yük 92.000 kuruş tahmin edilmiştir. Buna arsa bedeli de eklenince 5 yük 50.000 kuruş kadar tutacaktır. Eldeki para ile keşif bedeli arasındaki fark eğer yeni senenin para cezaları geliri ile karşılanamazsa, faydasından dolayı hazinenin bunu karşılayacağı ümit edilir. Kışla inşasına ait keşif defteri, plan, Niş eyâleti Meclis-i kebîri âzâlarının düzenledikleri bir mazbata ile birlikte sadârete arz olunur. İzin verilirse, inşaata Mart 1862 başlarında başlanacaktır¹⁶. Neticede müsaade alınarak inşaata başlanır ve kısa sürede bitirilerek 26 Eylül 1862 çarşamba günü binaya törenle süvari bölükleri, bir top bataryası¹⁷ ve bir tabur piyade askeri yerleştirilir. Törende bütün Niş'te bulunan

16 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 20759, lef 5.

17 Bir top bataryasının (bölük) asker mevcudu 1862 tarihinde 174 kişiden ibarettir. Bu miktarın dökümü şöyledir: 1 Kolağası, 1 Kâtip, 1 İmam, 1 Yüzbaşı, 3 Mülâzım, 1 Cephânci, 1 Serçavuş, 6 Çavuş, 1 Bölük emini, 12

askerler, memleketin ileri gelenleri hazırdırlar. Sonradan da mutbak, çamaşırhâne, arpa anbarları da yaptırılır, bunların da aynı sene sonlarında bitmiş olduğu anlaşılmaktadır. Önceleri kuyudan su temin edilirken, takriben iki kilometre mesafedeki Armutluk mevkiinden de su getirilir. Kışlanın karşısında Leskofça kapısı hendeği üzerine bir karakol yaptırılmıştır. Bütün bu ilâve yapılardan dolayı keşif bedeli aşılmış, 8 yük 63.510 kuruş masraf yapılmıştır. Binanın kışla olarak kullanılacak kısmı alt ve üst on iki büyük ve iki küçük koğuşu, iki taraflı kulelerinin her biri küçük, büyük on altışar odayı ihtiva etmektedir. *Dâire-i humâyûn*'da, câmi de bulunup üç katlıdır. Kışlanın alt kat duvarlarının kalınlığı hemen hemen yer yer bir metre kalınlığında (*birer ve birer buçuk zirâ*) olup üst katlar da yine tuğladan yapılmıştır, duvar kalınlıkları biraz daha incedir. Masraf ile keşif arasındaki farkın mühim bir kısmı Filibe'li Gümüşgerdan Mihalaki adlı bir aba mülteziminin borçlarından karşılanır. Hazine bu inşaat için ödediği miktar ise sadece 2 yük 77.715, 5 kuruştur¹⁸. Kaledeki eski, kışla olarak kullanılan bina da tamir ettirilerek hastahâne haline getirilir¹⁹.

2 — Hapishâne yapımı. 1860'da Niş'te bir hapishâne yapılması düşünülür, keşif yaptırılarak üç yük kuruşa, yani 300.000 kuruşa mal olacağı tahmin edilir. Daha sonra yeni bir keşif yaptırılarak bu defa da 160.000 kuruşa çıkacağı anlaşılır ve inşaat için irade-i saniyye alınır. Hapishâne iki kat ve kârgir yaptırılır, keşif harici iki büyük zaptiye koğuşu da inşa olunmuş, fakat bütün masraf ancak 120.000 kuruş kadar tutmuştur. Bunun sebebi emin memurlar vasıtası ile inşaat malzemesinin peşin para ile pazardan alınması, her gün inşaata nezaret edilmesi, rencberlik ve ırgatlık işlerinin tamamen mahbuslara gördürülerek işçi ücretlerinden tasarruf edilmesi olmuştur. Yapı 1862'de hizmete girmiştir²⁰.

Onbaşı, 2 Borazancı ve 144 nefer (Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 21115).

18 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 21837, lef 3. Bu belgenin metni için bk. Ek: 6.

19 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 20745.

20 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 20759, lef 5. Bu belgenin metni için bk. Ek: 5.

3 — Göçmen evleri yapımı. 1862 senesi sonbaharında Belgrad'tan göçerek Niş'e gelen ahalinin miktarı 376 hâne²¹ ve 1852 nüfusa ulaşmıştır. Bunlardan 350 kişi Şehir-köyü (bugün Pirot adını taşıyan kasaba)'nde, 1502'si de Niş şehrinde oturmayı tercih etmişlerdir. Göçmenlerden bir kısmı şehirdeki han ve medreselere yerleştirilir. Bir kısmına da islâm mahallelerindeki evlerden onda bir hesabı ile ayrılanlar tahsis edilir. İçlerinde hürmete lâyık bulunanları da yerli halktan hali vakti yerinde olanların, dul kadınlar ise yine dul ve kimsesiz şehir halkından olan kadınların evlerine misafir edirlirler. Geçici bir de komisyon kurularak bunların günlük ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılır. Göçmenlere yardım için Selânik valiliğinden 100.000 kuruş²², Sofya sancağı'ndan 5 yük, İvranya kazasından 1.000 kuruş yardım yapılır. Bu paralar halkın kendiliğinden verdikleri yardımlardır. İvranya kazası hıristiyanları bile aralarında 1.500 kuruş toplayarak göndermişlerdir²³. Göçmenlerin yerleştirilmesi için Niş'te boş ev bulunmadığından kasabanın haricinde yeniden inşa olunan Fethiye câmii etrafında bulunan tarlalardan 500 dönümlük bir arazi üzerine bir islâm ve hıristiyan mahallesi tesisi için altı ay önce alınan müsaadeden faydalanılır. Bilindiği üzere, Tanzimat devrinde boş araziye, özellikle tarlalara ev yaptırılması için mutlak surette irade-i saniyye alınması gerekmektedir²⁴. Göçmenlerden burada ev yaptırmak isteyenlere 500'er veya 1000'er arşın arsa verilir. Bunların bedeli ya Belgrad'ta terk etmiş oldukları evlerinin bedeli olarak vaad edilen paradan karşılanacak veya arsa devlet tarafından hediye olarak verilecektir²⁵. Bu mahalle Niş eyâleti meclisi (*Meclîs-i kebîr*)'nin sadârete 21 Haziran 1862 (23 Zilhicce 1278) tarihinde gönderdiği bir mazbatada bahs edilen mahalle olmalıdır. Bu belgede Niş kasabasının günden güne geliştiği, evlerin yeterli olmadığı, halkın gelişi güzel ve ruhsatsız evler veya dükkân

21 Bu deyim için bk. Nejat Göyünç, «Hâne deyimi hakkında», *Tarih Dergisi*, sayı 32 (1979), s. 331-348. Ayrıca bk. N. Beldiceanu ve Irène Beldiceanu-Steinherr, «Recherches sur la Morée», *Südost-Forschungen*, XXXIX (1980), 41, no. 92.

22 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 34116.

23 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 34154.

24 Bk. 1274 tarihli *Arazi kanunnâmesi*, madde 31.

25 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 33937. Bu belgenin metni için bk. Ek: 7.

yaptığı belirtildikten sonra «Niş kasabası kenarında bir müddetden beri muattal ve harâb olub» bir süre önce (geçende) tamirine izin verilen Yeğen Mehmed Paşa²⁶ câmi civarında devlete ait arazi üzerinde bazı kimselerin tarla ve bağları bulunduğu, şimdi bu arazi üzerine bazı kimselerin ev yaptırmaya talip oldukları belirtilmekte, izin istenmektedir. Böylelikle bu câmi civarında biri müslüman, diğeri hıristiyan halk tarafından iki yeni mahalle yapılması ile câmi civarı şenlenecektir²⁷. İdareciler artan göçmen akını karşısında onları da Ekim 1862'de bu mahallelere yerleştirmeyi kararlaştırmışlardır. 1863 senesinde burada yapılan 144 eve göçmen yerleştirilmiştir²⁸.

4 — Okul yapımı. Midhat Paşa'nın Niş'te bir rüşdiye mektebi, Şehir-köy'de bir hıristiyan mektebi yaptırdığı²⁹, ayrıca Niş'te mahalle mektepleri açtığı ve nihayet Niş'te bir de ıslâhhâne kurduğu bilinmektedir. Bu okullar için gerekli paranın bir kısmını halk bağışlamıştır. Bunun yanında Midhat Paşa bu gibi imar işlerine malî kaynak da yaratmaktadır. Niş'te yapılan bir değirmenin geliri ile han, dükkânlar ve debbâg-hâne yaptırmış, bunların gelirinden de hayır işlerinde faydalanmıştır. Yine mahbuslara yaptırdığı ayakkabıların satış gelirinin bir kısmını da maarif işlerine ayırmıştır³⁰. Ayrıca hükûmete davet edilenlere birer davet kâğıdı satmış, bunun gelirini de bu tür işlerde kullanmıştır.

Onun eğitim işlerine verdiği önemi belirten görüşleri sadarete yolladığı 9 Mayıs 1864 (2 Zi'l-hicce 1280) tarihli bir arzda açık bir şekilde dile getirilmiştir. Küçük islâm ve hıristiyan çocukları için mahalle mektepleri tesisiyle onları sokaklarda dolaşmaktan alıkoyduğunu, ıslâhhâne açtırmakla kimsesiz çocukların sokaklarda, şurada burada kalarak kötü huylar edinmelerini, bunun sonucu olarak da hapishânelere düşmelerini önlemek istediğini, bir memlekette bu tür fakirlerin ve âciz yetimlerin geçindirilmesinin o ülke halkının borcu olduğunu ifade etmektedir. 5-6 yaşından büyük, 12-13 yaşından küçük kimsesiz çocuklar toplattırılarak bu ıslâhhânelerde

26 Bunun için bk. M. Münir Aktepe, «Mehmed Paşa, Yeğen», *IA*, VII, 609-610.

27 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Valâ, no. 21289.

28 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 22918.

29 Başbakanlık Arşivi, İrade-i Meclis-i Valâ, no. 20759, lef 1.

30 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 36231 ve İrade-Meclis-i Valâ, no. 22735.

kendi dinlerine göre ayrı ayrı müslüman veya hıristiyan hocalar, sanat için ustalar tarafından eğitileceklerdir. Küçük mahkûmlar da bu ıslâhhânelere konulacaklardır³¹.

5 — Yol yapımı. 1861 senesinde Niş eyaletine vali olduğunda Midhat Paşa mevzuata uygun hareket ederek, yaptırdığı şose yolun altına büyük taşlar koydurmuş, üzerine taş dökülerek tamamlanmasına çalışmış, köylüler de bu işte sıra ile guruplar halinde çalıştırılmışlardır. Bu usul hem uzun zaman almış, hem de köylüler senenin belirli günlerinde iş yerlerine gelerek vakit öldürmekle sıralarını savmağa gayret etmişlerdir, gönülsüz çalışmaktadırlar. 1862'de Midhat Paşa yol inşaatında yeni bir yöntem uygular. Sırbistan'da yapıldığı gibi, önce yolun istikameti tayin edilerek iki yanına hendekler kazılır, bu arada çıkan topraklar yolun üzerine atılarak yol seviyesi yükseltilir. En üstüne de kırık taş döşenecektir. Köylüler arasında işbölümü ve buna göre görevlendirme yapılır. Yoldan faydalanma nisbetine, arazinin düz veya bayır oluşuna göre, fazla işçiliği gerektirecek cinsten oluşuna nazaran köyler arasında üç kademeli bir düzenleme olacaktır. İstanbul'dan bir sene önce istenen mühendis kasım ayında geldiği için kendisinden faydalanılmadığından, Niş'teki subaylar arasından geometri bilen üç kişi seçilir, bunlar işe yatkındırlar. Yolun inşaatı kısımlara ayrılır ve her köyün hissesine bir miktarı isabet eder. Bunlar kendi hisselerini kasım ayına kadar bitireceklerdir. İş düzeni köylüler tarafından kendiliklerinden ayarlanacaktır. Köprü yapımı için gerekli malzeme, ustalık isteyen işler için gerekli ücretler valilikçe ödenecektir. Uzak mesafelerden gelecek köylülere yiyecek yardımı yapılması planlanır. Neticede her onbeş-yirmi günde bir Midhat Paşa tarafından da denetlenen yol inşaatında verim artar, bir önceki senede yapılanın 1862'de kırk katı fazlası yapılmıştır. Bu arada köylüleri yol yapımından caydırmağa çalışan bozguncularla da mücadele edilmiştir. Köylüler de yolun faydasına inandırılmışlardır. Bunun neticesinde de köylüler bazan geceleri çoluk çocuk çalışmışlar, kendi hisselerine düşen kısımları süratle bitirmişlerdir. Bu yöntemle Niş-Sofya şosesi inşaatı iki yıl içerisinde bitirilir.

Bununla da kalınmaz, köylüler öküz ve manda arabaları kullandıklarından, yollarda sürat temin edilememektedir. Pek nadir

31 Başbakanlık Arşivi, İrade-Dahiliye, no. 26231.

olarak *sirem*³² denilen at arabaları kullanılmaktadır. Bunun için Midhat Paşa bir araba şirketi kurmayı tasarlar. Sofya mutasarrıfı Ahmed Rasim Paşa da kendisine katılır. Halk câhildir, zengin ve sözü geçebilecek kimselerden fedakârlık edebilecek kimse yoktur. Sırbistan'dan ve diğer bir yabancı ülkeden bir şirketin bu işe talip olması menfaate aykırıdır. Midhat Paşa bir kısım memurları ortak ettiği bir şirket kurar. Her biri 2.000 kuruş değerinde 50 hisse senedi çıkartılır. 1863'de 100.000 kuruş sermayeli bir araba şirketi kurulur. Niş-İstanbul arasında haftada bir defa karşılıklı posta ve eşya taşıyacak bir nakliyat servisi kurulmuştur³³.

III — *Sonuç*. Midhat Paşa gerek asâyiş temininde, gerek imar faaliyetlerinde, yukarıdaki örneklerden ve ekli belgelerden edinilen bilgilere göre, halka güvenen, onu ikna, yani inandırma yolu ile, onun ve kitlenin psikolojisini iyi anlayarak desteğini kazanan bir valinin neler yapmağa muktedir olduğunun ilk örneğini Niş eyaleti valiliğinde vermiş, bu deneyimlerinden daha sonraki valiliklerinde de faydalanmış bir devlet adamı olmuş, idarecilikte başarıdan başarıya koşmuştur. Onun Meşrûti idareye gönül vermesinde, valiliklerinde halkla bütünleşerek, onunla işbirliği yaparak, onu inandırarak kendisinin başarıya ulaşmasında, onlara da refah sağlamanın acaba tesiri olmamış mıdır? Muhtemelen, o, vilâyet meclislerinde elde ettiği başarıları Meclis-i Mebusan'da da elde edilebileceğini zannetmiş ve meşrûti idareye gönülden bağlanmıştır.

32 Diyarbakır yöresinde «üstü örtülü yaylı araba» ya halk ağzında «*siren*» denilmektedir, bk. *Türkiye'de halk ağzından Söz Derleme Dergisi*, Türk Dil kurumu yayınlarından, İstanbul 1947, III, 1233. Tekirdağı, Karamürsel, Gölcük, Balıkesir ve Sivas'ın Süşehri yörelerinde işe *seren* «ot ve ekin taşımak için yanlarına odun ve tahta eklenerek genişletilen araba veya kağın» anlamına gelmektedir (*aynı eser*, III, 1208). Muhtemelen «*sirem*» *seren* veya *siren* şeklinde Balkanlardan göçen kitlelerle birlikte Anadolu'ya gelmiş ve yayılmıştır.

33 Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 21874. Bu belgenin metni için bk. Ek: 8.

Ek : 1.

«İpek kasabası ile dört nahiyesinin hâvi olduğu kurâ ahâlisi taraflarından verilen taahhüd senedi sûretidir :

Kasaba ve kurâ ahâlisinden fena ve uygunsuz harekette bulunan ve bundan sonra kendüsinden fena iş sudûru melhûz olan ne kadar adamlar var ise ahâlinin içinden çıkarılmasına taahhüd ideriz :

B'ad ez in gerek yerli ve gerek Vassöviklü hıristiyan ahâlinin mal ve can ve ırzlarına zerre kadar teaddî ve müdahale olunmayub kangı köy ve kabîle ahâlisinden bir mazarrat vukûa getirilir ise mazarrat eden kimsenin tutulub hükûmete teslim kılınmasına ve tutulmaz ve teslim olunamaz ise zarar ve hasârı ol âdemin mensûb olduğu köy veya kabîlesi ahâlisi tarafından tazmîn olunarak ödetilmesine taahhüd ideriz

Şahin Bey'in cârihleri her kim ise arayub ve tutub hükûmete teslim etmeğe ve bu cârihlerden birisi bir kabîle veya karyede bulunub da tutulmaz ve hükûmete teslim kılınmaz ise ol kabîle ve köy ahâlisi müttehim addolunarak cârihleri hakkında olunacak cezanın anlar hakkında icrâsına taahhüd ideriz.

Gerek kasabalı ve gerek köylü ve nahiyeli her kim olur ise olsun bugünden sonra hiç kimsenin silâh ile kasaba içine girmemesine ve hastahâneyi basmış olanların zâhire ihrâcıyla li'ecli't-te'dîb hükûmete teslim kılınmasına taahhüd ideriz.

İstenik ve İstralça karyeleri ahâlisi tarafından malı gâret olunan müdir-i sâbık Râşid Ağa'nın ne kadar zayiâtı varsa meydana çıkarılıp teslim olunmasına işbû iki köy ahâlisi taahhüd eyledikleri gibi biz dahi bunun hüsn-i sûretle tesviyesine taahhüd ideriz.

Zabtiyenin usûl-i cedîdesi üzere harekete tâbi ve râzı olanlar ibka olunup olmayanların çıkarılması mukarrer olduğundan bu bâbda olan emrin dahi hüsn-i icrâsına taahhüd ideriz.

İpek kazasında ve hâvi olduğu kurâsında şimdiye kadar kan davâsını davet iden ne kadar katl maddeleri yukû bulmuş ise mahalle ve be-mahalle, karye be-karye birer kıt'a defteri İpek'de akd olunacak büyük meclise takdîm olunarak kâtillerinin verese-i maktûlîn ile diyanetden birer münâsib bedel üzerine sulh olunması ve bu makûle kan davâlarının ke-en-lem yekûn hükmüne konularak nâm ve nişanın ortadan kaldırılması ve bugünden sonra her kim kan davâsında bulunur ve telaffuz dahi ider ise padişahımızın fermânı üzere

familyası Anadolu cânibine tard ve nefy olunmak üzere hükûmete teslim kılınması husûsuna taahhüd ideriz.

Kazamızın eski ve yeni mürettebât-ı mirîyesinin hisâblarına bakılıb gerek bekâyâdan ve gerek bu senenin malından ne kadar borcumuz zuhûr ider ise sene âhirine kadar rabt olunacak tekâsîtlerini de tamâmen ve kâmilten tediyeye taahhüd ideriz.

Bugünden sonra kasabalı ve nahiyeli her kim olur ise olsun beynerinde adâvet ve tarafdârlık ve husûmet bertaraf idilüb cümlemiz kardaşça geçinerek pâdişâhımızın emr ü fermânı ve şer'-i şerîfin ve nizâm ve kanûn-ı münîfin hükmü her ne ise tamamen icrâsıyla andan ayrılmamağa ve hâricden gelecek ve gerek içimizde zuhûr idecek kâtil ve gâsıb ve sârik gibi şer'an ve kanûnen töhmetli olan kimseleri içimizde kabûl itmeyüb hükûmete teslim eylemeğe ve civârımızda olan Vassöviklü ve Merditaluların can ve mal ve hayvanâtına hiçbir zarar getürmemeğe ve anlar tarafından bir gûne teaddî vukû bulur ise usulsüz hareket itmeyüb hükûmete şikâyet itmeğe taahhüd ideriz.

Elhamdülillah teâlâ askerlik hidmeti milletimizin şeref ve mefhareti ve büyük imtiyâzı olduğundan pâdişâhımızın nizâm ve kanûnu vechle kur'a-i şer'iyenin bilâ istisnâ icrâsına ve ismine kur'a isâbet idenlerden bazı câhilâne hareket idenler olur ise o makûleleri hükûmete getürmeğe taahhüd ideriz.

Ahâliden her kim hükûmete taleb ve davet olunur ise hükûmetden bir emr veya mühürlü pusula geldiği anda hükûmete gitmeğe ve bilâ özr gitmeyenlerin kanûnen hakkında lâzım gelen muamelenin icrâsına taahhüd ideriz. Ve vatan ve memleketimizin kadr ü itibârını mahv iden ve selb-i emniyete sebep olan fenalıkların mahv ve ıslâhıyla pâdişâhımızın nazar-ı lutf ve merhamet ve inâyetinin hakkımızda ve üzerimizde devâmını cümleten ricâ eyleriz.

İşbu taahhüd senesinde münderic taahhüdât her sınıfın mensûb olduğu mahall ve mevkiine mahsûs olup meselâ kasabaya ve kasaba ahâlisine aid olanları kasabada sâkin olup zîrde mühür ve imzaları bulunanlar ve nahiyelere dâir olanları nahiyeh ahâlisi ve rüesâsı taahhüd itmişlerdir.

Bâlâda beyân olunan şeylerin işbu tarihten itibâren on gün içinde mümkün olanları yapılub vücûda getürilmesi ve bunları temin için evvel be-evvel her kabileden ikişer kişinin bi'l-intihâb rehin sû-

retleriyle irsâl kılınması dahi cümleten taahhüdâtdan olmağla taahhüdât-ı meşrûhanın on gün içinde mümkün olanlarını fi'le ve meydana getirüb ilerüsünde dahi illâ maşallah teâlâ bu usûl üzere devam itmeğe ve her kabileden ikişer mu'teber ve mevsûk âdem intihâbıyla irsâline taahhüd ideriz.

Yakova kasabası ile ona bağlı nahiye ve köylerin ileri gelenleri ile de aynı mahiyette bir sened imzalanmış, bu da İstanbul'a sadârete gönderilmiştir.

(Başbakanlık Arşivi, İrade-i Dahiliye, no. 34829, lef 1)

Ek : 2

Niş kasabası civarında inşası tasnîm olunan süvari kışlasının masârifine karşılık toplanılan mebâliğin mikdarı

İnşa olunacak kışla ve hastahâne masârifine ilâve olunmak üzere âtiü'z-zikr kazalar ahâlisi taraflarından iâne olunan mebâliğ olup kışla-i mezkûra sarf olununcaya kadar mahalli mal sandığında hıfzı 11 Rebiü'l-evvel sene 1276 (8 Ekim 1859) tarihiyle bâ-emirnâme-i sâmi emr ve fermân buyurulan

285	389	24	Şehirköyü kazası ahâlisi taraflarından iâne olunan
34	482	20	İştib kazası ahâlisinden
19	304	00	Leskofça kazası ahâlisinden

339 176 04

Niş kazası derûnun da inşâ olunan mekteb-i rüşdiye masârifiyün Şehirköyü kazası ahâlisi taraflarından iâne olunan

69 413 12

408	589	16	(Toplam)
86	354	24	Mekteb-i rüşdiye'nin masârif-i inşaiyyesine ilâveten
322	234	32	sarf ve itâ olunan
34	706	26	Şehirköyü ahâlisinin ber vech-i bâlâ verdikleri altmış dokuz bin bu kadar gurusun nısfı olup orada bir hıristiyan mektebi inşâ olunmak üzere itâsı irade buyurulan

familyası Anadolu cânibine tard ve nefy olunmak üzere hükûmete teslim kılınması husûsuna taahhüd ideriz.

Kazamızın eski ve yeni mürettebât-ı mîriyesinin hisâblarına bakılıb gerek bekâyâdan ve gerek bu senenin malından ne kadar borcumuz zuhûr ider ise sene âhirine kadar rabt olunacak tekâsitlerini de tamâmen ve kâmilten tediyeye taahhüd ideriz.

Bugünden sonra kasabalı ve nahiyeli her kim olur ise olsun beylerinde adâvet ve tarafdârlık ve husûmet bertaraf idilüb cümlemiz kardaşça geçinerek pâdişâhımızın emr ü fermânı ve şer'-i şerifin ve nizâm ve kanûn-ı münîfin hükmü her ne ise tamamen icrâsıyla andan ayrılmamağa ve hâricden gelecek ve gerek içimizde zuhûr idecek kâtil ve gâsrb ve sârik gibi şer'an ve kanûnen töhmetli olan kimseleri içimizde kabûl itmeyüb hükûmete teslim eylemeğe ve civârımızda olan Vassöviklü ve Merditaluların can ve mal ve hayvanâtına hiçbir zarar getürmemeğe ve anlar tarafından bir gûne teaddî vukû bulur ise usulsüz hareket itmeyüb hükûmete şikâyet itmeğe taahhüd ideriz.

Elhamdülillah teâlâ askerlik hidmeti milletimizin şeref ve mefâreti ve büyük imtiyâzı olduğundan pâdişâhımızın nizâm ve kanûnu vechle kur'a-i şer'iyyenin bilâ istisnâ icrâsına ve ismine kur'a isâbet idenlerden bazı câhilâne hareket idenler olur ise o makûleleri hükûmete getürmeğe taahhüd ideriz.

Ahâliden her kim hükûmete taleb ve davet olunur ise hükûmetden bir emr veya mühürlü pusula geldiği anda hükûmete gitmeğe ve bilâ özr gitmeyenlerin kanûnen hakkında lâzım gelen muamelenin icrâsına taahhüd ideriz. Ve vatan ve memleketimizin kadr ü itibârını mahv iden ve şerb-i emniyete sebep olan fenalıkların mahv ve ıslâhıyla pâdişâhımızın nazar-ı lutf ve merhamet ve inâyetinin hakkımızda ve üzerimizde devâmını cümleten ricâ eyleriz.

İşbu taahhüd senesinde münderic taahhüdât her sınıfın mensûb olduğu mahall ve mevkiine mahsûs olup meselâ kasabaya ve kasaba ahâlisine aid olanları kasabada sâkin olup zirde mühür ve imzâları bulunanlar ve nahiyelere dâir olanları nahiyeye ahâlisi ve rüesâsı taahhüd itmişlerdir.

Bâlâda beyân olunan şeylerin işbu tarihten itibâren on gün içinde mümkün olanları yapılab vücûda getürilmesi ve bunları temin için evvel be-evvel her kabileden ikişer kişinin bi'l-intihâb rehin sû-

retleriyle irsâl kılınması dahi cümleten taahhüdâtdan olmağla taahhüdât-ı meşrûhanın on gün içinde mümkün olanlarını fi'le ve meydana getirüb ilerüsünde dahi illâ maşallah teâlâ bu usûl üzere devam itmeğe ve her kabileden ikişer mu'teber ve mevsûk âdem intihâbıyla irsâline taahhüd ideriz.

Yakova kasabası ile ona bağlı nahiye ve köylerin ileri gelenleri ile de aynı mahiyette bir sened imzalanmış, bu da İstanbul'a sadârete gönderilmiştir.

(Başbakanlık Arşivi, İrade-i Dahiliye, no. 34829, lef 1)

Ek : 2

Niş kasabası civarında inşası tasmîm olunan süvari kışlasının masârifine karşılık toplanılan mebâliğin mikdarı

İnşa olunacak kışla ve hastahâne masârifine ilâve olunmak üzere âtiü'z-zikr kazalar ahâlisi taraflarından iâne olunan mebâliğ olup kışla-i mezkûra sarf olununcaya kadar mahalli mal sandığında hıfzı 11 Rebiü'l-evvel sene 1276 (8 Ekim 1859) tarihiyle bâ-emirnâme-i sâmi emr ve fermân buyurulan

285	389	24	Şehirköyü kazası ahâlisi taraflarından iâne olunan
34	482	20	İştib kazası ahâlisinden
19	304	00	Leskofça kazası ahâlisinden

339 176 04

Niş kazası derûnun da inşâ olunan mekteb-i rüşdiye masârifiyçün Şehirköyü kazası ahâlisi taraflarından iâne olunan

69 413 12

408	589	16	(Toplam)
86	354	24	Mekteb-i rüşdiye'nin masârif-i inşaiyyesine ilâveten
322	234	32	sarf ve itâ olunan
34	706	26	Şehirköyü ahâlisinin ber vech-i bâlâ verdikleri altmış dokuz bin bu kadar gurusun nısfı olup orada bir hıristiyan mektebi inşâ olunmak üzere itâsı irade buyurulan

287 528 06	(Kalan)	
Mâzhar-ı mücâzât olan me'mûrîn-i müttehîmeden ceza-yı nakdî olarak ahzi mukarrer ve mahkûm bulunan		
655 941 00		
202 584 00		İşbû cezâ-yı nakdîden sarf ve itâsı muktezi-i irâde-i seniyyeden olan mebâliğin mikdârı
<hr/>		
453 357 00	(Toplam)	
120 000		Bu defa inşa olunan habs-hânenin masârif-i tahmîniyyesi
7 500		Ürgüb'te inşa olunan câmi-i şerifin masârifine ilâve kılınan
75 084		Morava nehri üzerine ahâli ittifağıyla inşa olunan köprü masârifine ilâvesi irade buyurulan
<hr/>		
202 584	(Toplam)	
Cezâ-yı nakdîden şimdiye kadar tahsîl olunan ve bugünlerde derdest-i tahsîl bulunan		
273 057 00		mevcûd-u sandık olan
21 159 16		Salih Efendi zimmeti olup taksite rabt olunmağıla taksitli hulûlünde mahallerinden alınacak olan
5 791 00		Mutasarrıf-ı esbak Zeynel Ağa'nın furuht olunan eşyası bahâsından bazı kesân zimmeti olup bugünlerde derdest-i tahsîl bulunan
<hr/>		
300 008 16	(toplama)	
202 584 00		ber vech-i bâlâ masârifine itâ olunmuş ve olunacak olan
<hr/>		
97 423 36	(geri kalan)	
Kusûr-u bakâyası bulunan		
355 933 4		
Y e k û n		
384 952	(kuruş)	

(Başbakanlık Arşivi, İrade-i Meclis-i Vâlâ, no. 20 759, lef 1).

Ek : 3

Mahrûse-i Niş'de Ürgüb kapısı hâricinde müceddeden inşa olunacak süvari kışlağ-ı humâyûnunun bir kıt'a keşf defteridir.

Şöyleki, yapılan resminde gösterildiği üzere inşa olunacak koğuş ve zâbitân odalarının sath-ı mesâhası 4159 a olmağla sath-ı zeminden üç arşun umkunda âdi taş ve hâlis harç ile özünâ varıncaya kadar temel ve sath-ı zeminden orta kata varıncaya kadar sarpâ başlıklı dikmeler ve dikme aralarına payandalar, bunların aralarına şeshâne tuğlası ve hâlis harc ile memlû olarak orta katdan sakafa varıncaya kadar alt kat misillü inşa olunacağından alt ve üst kat koğuşlarının ve zâbitân odalarının derûni döşemeleri meşe tahtasıyla inşa olunarak ve tavanları dahi bıçkı tahtasıyla tavanlanarak ve çanta ve tüfenklik misillü şeyler ve zâbitân odalarına iktizâsına göre yük ve dolab inşa olunarak ve yine kışlağ-ı mezbûrenin tarafeynden yüz elli arşun tûlünde 24 arşun arzında 7 arşun irtifâında iki aded ahurların temel duvarları âdi taş ile gövde duvarları şeshâne tuğlasıyla ve hâlis harc ile memlû olarak ve üzerine meşe tahtasıyla kara tavan inşa ve derûnlarına dört sıra olmak üzere basıla (?) inşasıyla pencere ve kapuların i'mâli ve kışlağ-ı mezbûrenin verâsında ahurlar, vasatında şaîr ve erzak anba(r)larıyla vekilharc ve aşçıyân odaları ve matbah ve çamaşûr-hâne lüzümü göründüğünden mezbûr şeylerin temel duvarları âdi taş ve gövde duvarları tuğla ile döşeme ve tavanları meşe olarak bu mahalde ta'rîf ve beyân olunmuştur.

Ve yine kışlağ-ı mezbûrenin temel ve etrâf duvarlarının sath-ı zeminden 3 (zir)a umkunda 1,5 (zir)a arzında ve ara duvarı 1 (zir)a arzında olarak bunların tak'îben mikdar-ı mecmûu 3455 (zir)a olmağla yine sath-ı zeminden orta kata varınca etrâf-i duvarları yedi arşun irtifâında 18 parmak arzında ve ara duvarları ile tûlünde olarak bunların tak'îben mikdarları mecmûu 5545 (zir)a olmakla orta katdan sakafa kadar etraf duvarları yarım arşun tûlünde 7 arşun irtifâında ve ara duvarları 6 parmak arzında olarak bunların tak'îben mikdarları mecmûu 3491 (zir)a olmakla alt ve üst kat gövde ve ara duvarları pencere ve kapulardan mâadâ tak'îben mikdarları mecmûu 8315 (zir)a arşuna bâliğ olarak bunların i'mâl ve inşası için iktiza eden levâzımât-ı sâire ve amele yevmiyeleri fiat-ı mukarrere üzere bir bir hesâb olunarak şekl-i mukaddimde beyan olunmuştur.

Temel için âdi taş, hatlık meşe ağacı, dikmelik temel direği, payandalık, alt ve üst katda döşeme ve tavan kirişleri, alt ve üst kat için döşemelik meşe tahtası, alt ve üst tavanlar ve kapular ve pervazlar için bıçkı tahtası, mukarraslık meşe direği, mertek ağacı, baskı tahtası, kiremit, kireç, kum, tuğla, ekser, duvarcı ve dülger yevmiyesi, masârif-i müteferrika mikdar, araba ve fiat olarak belirtilmektedir. Yekûn 352 688 guruş.

Ve yine kışlağ-ı mezburun tarafeynde iki ahurların tûlleri yüz elli arşun, arzları dörder arşun ve irtifâi yedi olarak sath-ı mesâhası mecmûu 7.200 arşun olmağla sath-ı zemînden iki arşun umkunda bir arşun arzında âdi taş temel duvarın tak'îben mikdar-ı mecmûu 1382 zira olmağla sath-ı zemînden 7 arşun irtifâında 18 parmak arzında etraf ...

(aynı şekilde tahta, taş, kiremit, kireç, kum, dülger ve amele masrafı, müteferrik masraflar) 119 306 guruş.

Ve yine derûn-u kışlağda şair ve erzak anbarlarıyla vekilharç odası ve aşçıyân odalarının sath-ı zemînden 2 arşun umkunda ve bir arşun arzında, temel duvarlarının cismî mecmûu 388 zirâ olarak sath-ı zemînden 7 arşun irtifâından ve yarım arşun arzında ...

(Bunların da arî taş, direk, tavanlık tahta, döşemelik meşe tahtası, tuğla, kiremit, kireç, kum, dülger ve amele yevmiyeleri vesâir masrafları tutarı) 20505 guruş

Yekûn-i masraf : 492 499 guruş

Elli bir kalem levâzımâtın iktizâ edeceği ve el-hâletü hazîhi fiat-ı mukarrerelerine tatbik kılındıkta ber vech-i bâlâ yalnız 4 yük 92.499 guruş masrafla husûle geleceği zâhir ve âşikâr olmağla ol-bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. 21 Cemâziyü'l-evvel sene (12)78 (24 Kasım 1861)

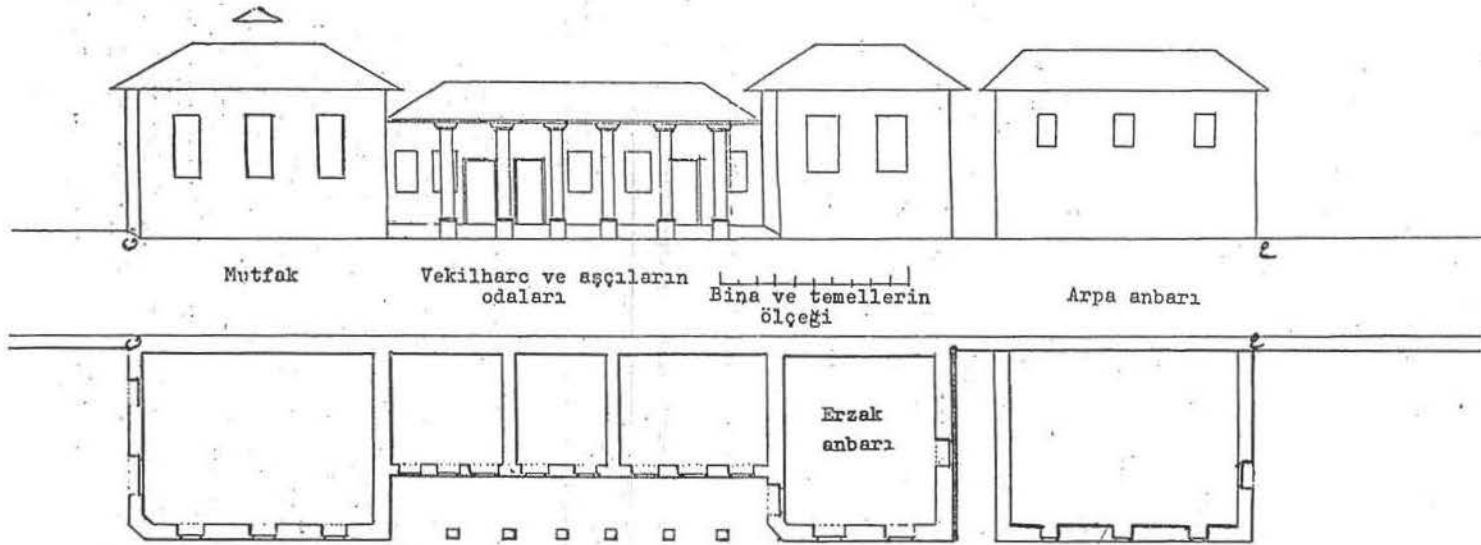
B e n d e

Tobhâne-i âmire mühendisi

Yüzbaşı

Ali (mühür)

(Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 20759, lef. 2).

Ek: 4. Niş'de Ürgüb Kapısı hâricinde yaptırılmak istenen kışla planı (Başbakanlık Arşivi. İrade-Meclis-i Vâlâ, No. 20759, lef 3).

Ek : 5

Meclis-i kebîr-i eyâlet-i Niş
aded 73

Makâm-ı celîl-i Sadâret-penâhiye

Niş mevkiinde bulunan süvari (ve) topcı askeri için müceddeden bir kışla ile bir bâb ahûr ve hâric-i kalede vâki çarşu ve varoşun muhafazası için iki bölük asâkir-i şâhâneye dahi iki bâb karagolhâne inşası mukaddemâ tasavvur olunarak ol-bâbda vukû bulan müsâade-i seniyyeye mebni lede'l-keşf masârif-i inşâiyyesi 8 yük 61.000 bu kadar guruşa bâliğ olacağı anlaşılmuş ve işbû kışla ile iki mekteb-i rüşdiye ve hastahâneye sarf olunmak üzere ahâli tarafından 3 yük 54.000 bu kadar guruş terk ve teberrü olunmuş ise de bu akçe de huristiyan takımının bir huristiyan mektebi dahi yapılmak muktezâ-yı irâde-i seniyyeden bulunmuş olduğuna ve bu hale kışlaya kalacak iânenin mikdârı kalîl olarak üzerine hayli akçe ilâvesine ihtiyac görüneceğine binâen bunun ilerüye ta'likî fi 11 Rebiü'l-evvel sene 276 (8 Aralık 1859) tarihiyle şeref-vürûd idüb mahfûz bulunan bir kıt'a emirnâme-i resmî de irâde ve fermân buyurulmuş olup sâye-i makderet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde el-hâletü hazihi Niş'de bir alay süvari ve üç tabur piyâde asâkir-i şâhâne ve iki batarya top mevcut olarak bunlardan fakat bir buçuk taburu derûn-u kalede kışla ittihâz olunan mahalle yerleşdirilmiş ise de mâadâsı ve süvari ve topcu hayvanâtı hanlarda ve şurada burada dağınık ve müteferrik bulunup bu hâlin icâb eylediği rahatsızlıktan ve han sahiplerinin lâ-yunkat'î vukûa gelen sızıldısından başka melfûf pusula mücebince asâkir-i merkûme ve hayvanâtı için isticâr olunan mahallere bir senede verilen kiranın mikdârı dahi 90.000 guruş raddelerine bâliğ olduğuna ve Niş ve havâlisi mesâlihi i'câbından olarak nasıl olsa buralarca daima bir fırka-i askeriyye mevcûd bulunacağına binâen hem hazine-i celîle mümkün mertebe şu kira masrafından kurtulmak ve hem de asâkir-i şâhânenin şu teşettüt ve teferrukdan muhafazasıyla sâye-i âsâyiş-vâye-i hazret-i mülûkânede hâl-i istirahat-ı kâmilede bulunmak üzere iki tabur piyade ve veyahûd bir alay süvari istiâb edecek bir kışla inşası arzu olunduğu halde mukaddemâ ya-

pılması tasavvur ve inhâ olunan yalnız topcu kışlasıyla iki karagol-hâne masrafı için gösterilmiş olan mebâliğin külliyyetine nazaran şimdi tasavvur ve arzu edilen kışlanın cesâmeti ve karşılığının adem-i kifâyeti bâis-i tereddüd olmakda iken bu kabilden olarak geçen sene 3 yük bu kadar bin guruş masrafla keşf ve tahmîn edilmiş olan habs-hânenin mukaddemce tarz-ı diğer üzre inşası bi't-tedkik 160 bu kadar bin guruşa keşf olunduktan sonra şâyân buyurulan mü-sâade-i seniyye mucebince inşasına başlanılarak bu def'a hitâm bulmuş olmağla müfredât-ı masârifi hakkında der-dest-i tanzim ve takdim bulunan mazbatası tafsilâtından malûm-ı âli buyurulacağı vechle habs-hâne-i mezkûr iki kat som kârgir olarak ebniyesi 1500 zirâdan mütecâviz olduğu ve hâric-i keşf bazı şeyler dahi yapıldığı ve husûsiyle iki aded cesim zabtiye koğuşu dahi ilâve kılındığı halde kâffesi 120.000 guruş kadar masrafla vücûda gelmiş ve bu ehveniyetin en büyük sebepleri tayin kılınan mukdim ve müstakim memûrların marifetiyle kâffe-i levâzımâtın peşin para ile pazardan mübâyaa olunması ve beher gün bi'z-zat nezâret edilmesi ve rencberlik ve irgatlık işlerinin kâmilen mahbûsine gördürülmesi husûsırlı bulunmuş olduğundan bu misâl arzu olunan kışlanın dahi inşasına medâr ve müheyyic olarak ibtidâ karşılığı keyfiyeti lede'l-tedkik mal kalemi kuyûdından çıkarılıb leffen takdim kılınan pusula nâtik olduğu vechle kışla ve mekteb-i rüşdiye ve hastahâne için mukaddemâ ahâli tarafından îâneten terk ve teberrü kılınmış olan mebâliğin mikdârı dört yük 8000 bu kadar guruş olduğu halde bundan 86.300 bu kadar guruş Niş mekteb-i rüşdiyesine sarf olunarak ve 34.000 şu kadar guruş Şehir-köyü'nde hristiyan mektebi yapılmak üzere oraya terk edilerek kusûr 2 yük 87.000 şu kadar guruş kalmış ve yine mezkûr pusula zeyline işâret olunduğu vechle geçen sene mazhar-ı mucâzât olan memûrîn-i müttehimedden cezâ-yı nakdî olarak ahzi mukarrer ve mahkûm bulunan mebâliğden şimdiye kadar tahsil olunan akçenin mikdârı 3 yük 8 guruş ve 16 paraya bâliğ olup bundan bâ-irade-i seniyye zikr olunan habs-hâne ve Ürgüb'de inşa kılınan câmi-i şerif masârifiyle Morova köprüsi'ye için tahsis buyurulan cem'an üç kalem iki yük 2500 bu kadar guruş tenzîl olunduktan sonra 97.400 bu kadar guruş fazlası görünmüş olmağla bununla kışlanın masrafının karşılığı olan akçe birleştirildiği halde cümlesi 3 yük 84.000 şu kadar guruşa bâliğ olarak haylice bir karşılık demek olduğundan burada bulunan ümerâ-yı askeriyye marifetleriyle

kışla için münâsib bir mahall taharri olunarak varoş hâricinde ve kalenin 2.000 hatve mesâfeden mütecâviz bu'dunda ihtiyâr ve tensîb kılınan mahalle tam bir alay süvari almak ve hîn-i iktizâda topçu bataryalarıyla piyâde oturmak üzere 40.000 zirâ arsa üzerine yapılması tasavvur olunan kışlanın etrâf-i selâsesine yapılacak ahurların süvari mîralayı izzetli Veli Bey marifetiyle bir kıt'a resmi yaptırılarak ve ebniye üzerine memûren burada bulunan mühendis Yüzbaşı Ali Efendi'ye dahi eşya ve amele fiat ve ucurâtı hisâb etdirilerek yapılan defteriyle beraber haritası manzûr-i âlî-i âsafâneleri buyurulmak üzere leffen takdîm kılındı. Resminde gösterildiği ve defterde beyân olunduğu vechle kışla ebniyesi iki kat olarak tuğla ve hâlis harc ile kârgir ve ahurların duvarları kezalik hâlis harc ile kârgir olarak kışla ebniyesinin mikdârı 4.000 şu kadar ve ahur ebniyesi dahi 7.000 bu kadar arşuna bâliğ olduğu halde topunun masârifi dört yük 92.000 guruşa keşf olunmuş ve buna alınacak arsa bahâsı olarak tahmînen bir 10-12.000 guruş ilâve olunduğu halde beş yük nihâyetü'l-nihâye mecmûu masârifi 5 yük 50.000 guruşu geçmiyeceği tecrübe olunan emsâli delâletiyle me'mûl-i kavî bulunmuş olduğundan ve ber-minvâl-i muharrer mevcut demek olan 3 yük 84.000 şu kadar guruşun üst tarafına lâzım olan akçe yine cezâ-yı nakdî bekayâsından şâyed istifâ olunamadığı ve başka karşılığı bulunamadığı halde bu maddenin hasbe'l-mevki müsellemler olan fevâid ve muhassenâtına ve el-hâletü hazîhi verilmekte olan icârâtdan dahi hazinece bu kadar menfaat hâsıl olacağına nazaran noksan kalan mikdârını her halde lutf ve ihsân-ı âlî mütemmim olacağından muvâfık emr ü fermân-ı âlî buyurulduğu halde heman tertîb ve tedârik-i levâzımâtıyla müstainen billahi teâlâ gelecek mevsim-i sayfda meydana getirülmek üzere işbû Mart ibtidâsında bide ve mübâşeret olunması lâzım gelüp fakat zikr olunan kışla ebniyesinin yalnız metânet ve resâneti matlûb olup nümâyiş iltizâm olunmayacak ve bu cihetle lüzumsuz şeylerden sarf-ı nazar kılınacak ise de bu kadar vüs'at ve cesâmetile beraber şu masrafla vücûda gelmesi birinci derecede levâzımâtının şimdiden istihzâr ve tehiyyesi ve sâniyen kâffe-i meblî'âtın peşin para ile alınması sâlisen rençberlik ve ırgatlık işlerinin mahbûsîne gördürülmesi şartlarıyla meşrût olub bunlar olmadığı halde masârifinin bi'z-zarûre bu mikdârı tecâvüz edeceğinin dahi evvel be-evvel arz ve beyânı farîza-i zimmet olmağın suver-i ma'rûza rehîn-i müsâade-i seniyye buyurulduğu halde

şimdiden esbâb-ı levâzımât-ı muktaziyyesi tedârik olunmak üzere keyfiyetin lutfen ve ihsânen emr ü iş'arı vâbeste-i re'y-i zerrîn-i âsa-fâneleri bulunmağın ol-bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-em-rindir. Fi 27 Cumâde'l-ülâ sene 1278 (30 Kasım 1861)

Kâtibi meclis Müdür-i evkaf Müfti Hâkimü's-şer'i

Muhasebeci 8 âzâ Vali-i eyâlet-i Niş
Midhat

(Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 20759, lef 5).

Ek : 6

Niş Eyâlet Meclisi Mazbatası
aded 37

Niş kasabası haricinde inşası rehîn-i müsâade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî buyurulan kışla-i humâyûn sâye-i teshîlât-vâye-i cenâb-i mülûkânede meâsir-i teveccühât-i aliyye-i hidivv-efhamîle-riyle resîde-i hitâm bulmuş olduğundan Niş'de bulunan asâkir-i şâhânededen süvâri bölükleriyle şimdilik top bataryalarından birinin ve bir tabur piyâde asâkir-i nizâmiyenin nakl ve ikâmesi bi't-tensîb şehri Eylûlün 26. çarşamba günü heyet-i muntazamalarıyla kâffe-i asâkir-i hazret-i pâdişâhî ve vücûh ve rüesâ-yi memleket hazır oldukları halde icrâ-yı merâsim-i mer'iyye ile ediyye-i hayriyye-i hazret-i mülûkâne tilâvet ve i'fâ olunduktan sonra asâkir-i şâhâne kışla-i humâyûnda tehiyye ve istihzâr olunan koğuşlara ikâme edilmiş ve muahharen matbah ve câmeşûr-hâne ve şair anbarı gibi müteferriâtı dahi ikmâl olunmuş olmağın komisyon-i mahsûs marifetiyle vukû-bulan kâffe-i sarfiyâtının mikdârını mübeyyin tanzîm olunan defteriyle teşekkür-i lûtf ve inâyet-i hazret-i velinimetî mutazamın ümerâ-yı askeriyeye tarafından verilen mazbata leffen ve yapılan resmi dahi geçende bi'l-mezûniyye dersââdete giden süvâri Miralay izzetlû Veli bey'e tevdiien takdîm kılındı. Niş mevkiinin ahvâl ve mesâlih-i mülkiyyesi icâbından olmak üzere buralarca daima bir fırka-i askeriyenin vücûdu mühim ve muktazi olduğu halde asâkir-i şâhâne ikâmesiçün derûn-i kalede nihâyet bir buçuk tabur alabilecek bir kaç koğuştan mürekkep atık ve harâb binâlardan mâadâ mahal olmadığından müceddeden bir kışlanın lüzûmu mukaddemleri

dahi bir kaç defa tasavvur olunarak hatta (12) 75 (1858-59) tarihinde Mirlivâ izzetlu Sâmih Paşa'nın me'mûriyetiyle derun-i kalede iki tabur almak üzere bir kışla ve bir hastahâne inşası keşf olunmuş ise de memhûr ve mahfûz keşf defterlerine nazaran yalnız kışlanın mesârifi 5300 bu kadar kiseye keşf ve tahmîn olunmuş olmasıyla kâbil-i müsaade-i seniyye olamıyarak kalmış ve muahharen yalnız topçu askeriyçün bir kışla ve bir ahur ile iki aded karagolhâne inşasına hasr-ı maksad olunmuş ise de bunun dahi ber-mûcib-i keşf masârif-i muhammine ve muktaziyyesi olan 8 yük 61.000 bu kadar guruşa karşuluk olmamasıyla o dahi vakt-i merhûnuna ta'lik buyurulmuş olduğundan mevcûd olan asâkir-i hazret-i şâhâne bi'z-zarûre hanlarda ve varoş içindeki hânelerde ikâmete muhtâc ve mecbûr olup bu hâlin ise askerce istenilmeyen adem-i inzibât ve intizâmından ve han ve hâneler için senevî verilmekte olan kirânın mikdârı 90 000 guruşa bâliğ olarak bu vechle bir masârif-i külliye dahi ihtiyâr olunmakta bulunduğundan fazla, han ve hâneler eshâbı tarafından dahi bir takım şikâyât-i mütevâliye vukûa gelmekte olmasına ve geçen sene yapılan habishâne ile cebehâneler ve kale divarı gibi bazı ebniye-i mîriye masârifinden istidlâl olduğu vechle bir alay süvâri ve iki batarya topçu askeri almak üzere tensîb olunan mahalle 5 yük 50.000 guruş kadar masrafla bir kışlanın yapılması ve vücûda gelmesi tahmîn olunarak masârifinin karşılığı dahi bulunduğuna mebni ol-bâbda geçen sene takdîm kılınan mazbata-i âcizânemiz üzerine çarçabuk ihsân buyurulan cevâb-i âlî hükm-i celiline tevfikân ve avn ve inâyet-i bâriye mütevessilen hemen bir taraftan tertîb-i levâzımâtıyla mart içinde esas vaz' edilmiş ve tamâm yedinci ay içinde ve asıl merkez hitâm olarak derûnuna ber minvâl-i muharrer asâkir-i şâhâne i'kâd ve ikâme olunmuşdur. Geçen sene takdîm kılınan keşf defterinde beyân olduğu vechle bunun arsası 40.000 zirâ mahalli müstemil olarak asıl kışla ebniyesi 3.000 bu kadar ve ahurları 7.000 şu kadar arşun olmak üzere keşf olunmuş olduğu halde esâsının vaz'-i sırasında bir tarafının daha tevsî ve temdîdi iktizâ eylediği gibi kışlanın keşfinde su husûsu kuyu hafriyle idâre olunmak tasavvur olunmuş ise de, süvâri kışlasiyçün behemehal suya ihtiyâc müsellemlen olmasıyla 3.000 zirâ mesâfede kâin Armudluk nâm mahaldeki suyun celbi ve bunun için bir su hazinesi inşâsı lâzım gelerek bu şeylerden dolayı mesârifinin keşfi mikdârını tecâvüz etmesi tabii ise de, ana dahi bend-i

âtîde beyân olunduğu vechle zuhûr eden karşılığı medâr-ı cür'et olduğundan ve bunlar yapılmadıkça böyle bir binâ-yı cesim noksan kalmış olacağından lutf ve âtifet-i seniyyeye iğtirâren ehemmiyet olan şeylerin cümlesi yapılacak ve kışlanın karşusunda kâin Leskofça kapusu hendeği üzerine bir bölük asker için kârgir bir karagolhâne dahi inşâ olunarak kâffesinin yekûn mesârifi defter-i mezkûr mücibince sekiz yük 63.510 guruşa varmış ve bunun 5 yük 50.000 guruşu dâhil-i keşf olarak mevcut bulunan karşılığından icrâ-yı mahsûbu mukarrer bulunmuş olduğundan üst tarafının bend-i âtîde arz ve beyân olunan akçe ile karşılatdırılarak icrâ-yı mahsûbu vâbeste-i emr ve irâde-i aliyye-i vekâletpenâhileridir. Sebkat eden keşfi mücibince nefis-i kışlanın binası 3.000 bu kadar zirâ olacak yerde sonradan lüzûm-i tevsîi cihetiyle 5.000 zirâa varmış olduğu ve metânet ve resânetiyle hâsıl harc ile sıvanup fazla olarak iki tarafındaki kulelerinin yani zâbitân dâirelerinin sıvaları dahi mâliz tabir olunan siva ile kârgir heyetinde yapılmak üzere nümâyîşi dahi iltizâm kılındığı halde fi 28 Safer sene 279 tarihiyle takdîm kılınan arîza-i mahsûsada beyân olunduğu vechle buna âid mesârifi yine keşfini tecâvüz etmemiş gibi ise de 7.000 bu kadar zirâ olan iki ahur bu tevsî münâsebetiyle 8.200 bu kadar zirâa varmış ve matbah ve çamaşurhâne ve kilâr ve aşçı ve vekilharc odaları gibi müteferriâtı kışlada sâkin olacak üç sınıf askerinin başka başka sınıflarına elverecek hâl ve heyette kârgir olarak yapılmış ve keşfinde su yolu ve su hazinesi yoğiken ber-minvâl-i muharrer 3.000 zirâ mesâfeden dört lüle mîkdârı su getirilerek ve yüz yirmi arşun mik'ab bir su hazinesi yapılarak gerek su yollarına ve gerek su hazinesine bir hayli akçe sarf edilmiş ve çirkâb yolları 2.000 zirâ mesâfe mahalle kadar temdîd olunmuş ve Leskofça kapusu'na yapılan karagolhâne ile kışla içinde kâin câmi-i şerîfin minâresi gibi şeylerin ve'l-hâsıl az ve çok müteferriâtının mesârifi dahi munzam olmuş olmasından ve bir de kâffe-i mebi'âtın esmânı tamamen eshâbına tediye ile herkesin ırzâsı iltizâm kılınmasından dolayı tabîi ve zarûrî ol-mîkdâr ziyâde masraf vukû-bulmuş ise de kışlanın ahurlarıyla beraber heyet-i mevcûde ve mahdûdesi 55.000 bu kadar zirâ mahall üzerinde mevzû ve mebnî olarak evrâkiyle beraber olan bir kıt'a ta'rîf-nâmesinde muharrer olduğu vechle nefis-i kışla alt ve üst on iki kebîr ve iki sagîr koğuş ve iki taraflı olan kulelerinin her biri dahi sagîr ve kebîr on altışar odayı müstemil olarak dâire-i humâyûn dahi câmi-i

şerif dahil olmak üzere üç kat bina olunmuş ve cümlesinin alt katı birer ve birer buçuk zirâ arzında ve üst katı bir arşun altı parmak kalınlığında hâlis harc ile tuğladan yapılmış olduğu halde nefsi-i kışlanın duvarından başka sath-ı binâsı 4.997 zirâ ve ahurların kezalik iki taraf duvarları hâlis harc ile tuğladan yapılarak bunlar dahi 8.208 zirâ ve şair anbarı ve matbah ve vekilharc odaları ve çamaşurhâne ve Leskofça kapusındaki karagolhâne gibi müteferriât dahi kezalik kârgir olarak 1.400 bu kadar zirâ olmağın şu halde kışla-i humâyûnun taş ve tuğladan olarak yapılan 20.000 zirâ mikdârı duvarlarından mâadâ ma' teferruât kâffe-i ebniyesinin sath-ı mesâhası 14.600 bu kadar zirâa bâliğ olarak mebâliğ-i masrûfeden beher zirâna 59 guruş isâbet etmiştir. Kışla-i humâyûn tam ve mükemmel bir alay süvari ile iki batarya topçu ve hayvanâtına kâfi oldukdan başka yarım tabur piyâde ikâmesine dahi sâlih olmakla sâye-i inâyetvâye-i hazret-i pâdişâhîde cünûd-i cenâb-i mülûkânenin böyle bir ma'mûr ve muntazam mahalde ikâmeleriyle âsâyış ve rahatları hâsıl olmak ve icbâr husûsundan dolayı hazinece istihsâl-i menfaat ile berâber han ve hâne eshâbının bir takım şikâyât-ı reddiyesi nihâyet bulmak gibi menâfie munzam olarak şöyle bir mevkide böyle bir kışlanın vücûdunda olan maddî ve manevî muhassenât dahi hakikaten huzûr-i âliye arz ve takdîme şâyân bulunmuştur.

Mesele-i zâile esnâsında Niş sancağı kazalarından ordu-yu hü-mâyûnlara irsâl olunan zehâir ve erzak-ı mütenevvîa esmânından bazılarının ahâli hazine-i celîleye terk ve teberrü etmesiyle bunlardan bir takımı hazinece irâd kayd olunarak ve bir azı bi'l-istîzân bazı mesârife karşılık tutularak kayıtları kapadılmış olduğu halde Berkofça kazasından verilmiş olan 21.100 bu kadar kıyye yapağı bahası olmak üzere Filibe'li Gümüş-gerdan oğlu Mihalâki Bey'in borcu olmak lâzım gelen 2 yük 842,5 guruşun bazı defterlerde kayıtları açık olduğu görüldüğünden aslı ve keyfiyeti lede'l-taharrî işbu yapağı esnâ-yı meselede asâkir-i şâhâne için şayak imâl olunmak üzere ahâli tarafından toplanılıp mîr-i mumâileyhin adamına teslim olunmuş ve ma-masârif bahâsı ol-vaktin râyici üzere iki yük 842,5 guruşa bâliğ olduğundan buna dâir bir gûne makbuz senedi olup olmadığı aranıldıkta mîr-i mumâileyhin adamı tarafından verilmiş makbuz senedâtının evrak-ı atika tobraşı içinde üç kit'a mûmzi sûretleri bulunup eğerçe asıl senedâtının nerede kaldığı

bilinememiş ve akçenin meydanda sahibi ve davâcısı bulunamamış ise de revîş-i hâle ve mutasarrıf-ı esbak Zeynel Ağa zamanında mumâileyh Mihalâki Bey tarafından vârid olup evrak-ı perîşan arasında bulunan bir kaç kıt'a mektup meâline nazaran meblâğ-ı mezbûr mîr-i mumâileyhin borcu olduğu halde alınamıyarak kalmış olduğu anlaşıldığından bir sûret-i münâsibe ile keyfiyet mumâileyhe yazılarak ve güzeste talebine dahi eshâbının hakkı olduğu bildirilerek akçe istenildikde cevâben göndermiş olduğu bir kıt'a mektupta işbu yapağı parası borcu olup tesviye edeceğinden bahisle senedâtının gönderilmesini iş'âr etmesiyle madde sağlandığından ve tabiat-ı maslahata göre meblâğ-ı mezbûr ahâlinin matlûbu bulunduğu bundan bir mikdarının Morava nehri üzerinde yapılan köprülere veyahud Şehir-köyü'ne kadar tesviyesi mukarrer olan tarîk masârifine iâneten terki hakkında kaza-i mezbûr ahâlisinin re'yi sorularak cevâben vaki olan iş'ârâ nazaran meblâğ-ı mezbûr ahâlinin matlûbu olduğu halde hazine-i celîleye terk ve teberrü olunarak senedâtı bir kıt'a mahzar ile Niş'e gönderilmiş ve buradan dahi dersâdete arz ve takdîmi tabiat-i maslahat icâbından bulunmuş olduğu halde eğerce buna dair bir güne kayd ve malûmât bulunamamış ise de, bu akçe mîr-i mumâileyhin sahîhen borcu iken nasıl ise beş seneden berü kalmış ve alınan mektupları sened hükümünde bulunmuş olduğundan istihsâli muvafık-i vazife-i zimmet olduğuna ve mîr-i mumâileyhin asâkir-i şâhâneye verdiği şayak bahâsından dolayı Filibe Malsandığı'nda hayli matlûbatı olduğu cümle-i iş'ârâtından bulunduğu binâen bunun andan mahsûb sûretinde tesviyesi Filibe mutasarrıfı saâdetlû efendi hazretleriyle muhabere olunduğu esnâda Niş asâkir-i zabtiyesinin elbisesiyçün buradan Filibe'ye gönderilen memûrun beher arşununu 3 guruş 30 paraya mübâyaa eylediği abayı mîr-i mumâileyhin şürekâsı dahi o fiat ile vermeğe muvafakatle beraber senedâtı gönderildiği halde esmânını dahi Berkofça yapağı bahâsından zimmetlerine mahsûb etmeğe yanaşmış olmalarıyla geçen sene mübâyaa olunan 13.000 bu kadar zirâ aba bahâsı 50.182,5 guruşa bâliğ olmuş olduğu gibi bu sene dahi yine asâkir-i zabtiye için mîr-i mumâileyhin bu zimmetine mahsûben dörder guruşa 24.000 zirâ mikdârı aba mübâyaa olunarak iki defada alınan aba bahâsı 145.000 guruşa kadar varmış ve bu abalar mîr-i mumâileyhden alınmadığı halde sâir tüccardan mübâyaa olunarak bahâsı verilecek iken andan mübâyaaasıyla arada fazla olarak şu akçe sağlandırılmış

olduğundan ve mîr-i mumâileyhin bu bâbda olan mektubiyle üç kıt'a senedât sûretleri fi 4 Receb sene 278 tarihiyle Nezâret-i Celîle-i Maliye'ye yazılan arıza-i mahsûsaya melfûfen takdim kılınarak el-hâleti hazîhi hazine-i celîlede mahfûz bulunduğundan mîr-i mumâileyhin zimmeti bulunan iki yük 842,5 guruşdan iki defada alınan aba bahâsı şimdiden ve üst tarafı hîn-i tahsilinde mahsûb olunmak üzere meblâğ-ı mezbûrun kışla-i humâyûnun fazla mesârifi olan 3 yük 13.000 bu kadar guruşun ol-mikdârına karşılık tutularak ziyâdesi olan 1 yük 12.667,5 guruş dahi hazine-i celîleden ihsân buyurulduğu halde bu madde için evvel ve âhir hazineden tesviye ve itâ buyurulan meblâğ 2 yük 77.715,5 guruş demek olarak üst tarafı mukaddem ve muahhar bulunan karşılığında ifâ olunmuş olur ise de yine her halde icrâ-yı iktizâsı vâbeste-i emr ü irâde-i aliyye-i vekâletpenâhîleridir. Ol-bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fi 22 Cumâde'l-âhire sene 279 ve fi 2 Kânûn-ı evvel sene 78 (16 Aralık 1862) (On üç kişilik Vilâyet İdare Meclisi âzâsı'ndan 3'ü toplantıda bulunmamış. Diğerlerinin mühürleri var. Azâlar arasında Müftî, hâkimü's-şer'î, muhasebeci ve Niş valisi Midhat Paşa var)

(Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 21837, lef 3).

Ek : 7

Makam-ı celîl-i sadâret-i uzmâyâ
Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridirki,

Belgrad'dan Niş'e hicret eden ahâlinin iskânı hakkında olunan teşebbüsâta dâir takdîm kılınan arıza-i âcizânem üzerine 59 rakamını ve fi 25 Rebiülâhir sene (12) 79 (21 Ekim 1862) tarihiyle mubahât-efzâ-yı enâmîl-i ta'zîm olan ferman-nâme-i sâmi-i hazret-i vekâlet-penâhîleri mantuk-i âlisi ma'lûm-ı çâkerânem olmuştur. Ahâli-i muhâcere bir aydan berü Lom iskelesinden takım takım vürûd ederek mikdarı 376 hâne ve 1852 nüfûsa bâliğ olmuş ve bunlardan 350 nüfûsu Şehir-köy ve 1502 nüfûsu Niş kasabalarında ikameti ihtiyâr eylediklerinden arıza-i mesbûka-i âcizânemde beyân olduğu vechle islâm mahallâtının beherinden % 10 hesâbiyle tefrîk olunan hânelere ve bazı hâli han ve medreselere konularak ve içlerinde hürmete lâayık bulunanları yerlîden hâl ve hânesi müsâid olanların hânelerine alınarak ve bazı dul ka-

dınlar dahi yine dul ve bîkes kadınların hânelerine misâfir verilerek nasıl ise yerleşdirilmiş ve mesâlih-i yevmiyeleriğün içlerinde bulunan eshâb-ı itibârdan iki ve Niş ahâlisinin mevsûk ve mutemedlelerinden keزالık iki kişi intihâb olunarak ve bunlara zabtiye zâbitlelerinden bir de bölük emini katılarak bir komisyon-i muvakkat teşkiliyle kâffe-i ihtiyâcâtı işbu komisyon vâsıtasıyla tesviye ve rü'yet olunmakta bulunmuştur. Ahâli-i muhâcerenin Berkofça kazası hudûdundan Niş'e kadar nakline muktazi arabalar Şehir-köyü kazası dâhilinde kâin Bulgarlar tarafından bilâ ücret verilerek meccânen nakl olundukları gibi esnâ-yı râhda ikişer üçer günlük yemekleri ve yiyecekleri misafir oldukları mahalleri dahi Şehir-köyü ve Pelinka ahâli-i islâmiyyesi cânibinden ma'al-memnûniyye tesviye ve itâ olunmuş ve buraya vüsullerinde dahi hâne ve meskenleri husûsunda ahâli-i islâmiyye tarafından pek ziyade gayret ve himmetle beraber bir taraftan dahi beyne'l-ahâli bir mikdar akçe toplanılıp mangal ve desti hasir ve mum gibi ihtiyâcât-ı seri'a ve zarûriyyeleri bununla tesviye edilmekte bulunmuş olmağla doğrusu bu husûsda gerek Niş ve gerek Şehir-köyü ahâli-i islâmiyyesi iktidarları derecesinde icrâ-yı lâzime-i vatandaşı ve hamiyet eylemişlerdir. İşbu muhâcirînin içlerinde timâr ve maaş gibi bazı vezâif mutasarrıfları olduğu gibi halleri bi'n-nisbe düzgün olanlar dahi var ise de pek çoğu üzerlerindeki elbiseden ve nisvân sırtındaki bir eski ferâceden başka birşeye mâlik olmadıkları ve maaş ve vazife eshâbının ise şimdiki hâlde ellerinde bir para bulunmadığı cihetle bunlar herhalde inâyet ve merhamet-i aliyye-i hazret-i pâdişâhiye muhtâc olduklarından mesbûk olan niyâz ve iş'âr-ı âcizânem üzerine şâyân buyurulan müsaade-i aliyye-i hidivîleri vechle beherine birer mikdar nân-ı azîz tayinâtı ve katık behâsı itâsıyla zarûretten vikâyeleri muvafık-ı merâhim ve eşfâk-ı hazret-i tâcdârî olduğu gibi bunlar hakkında eyâlât ve elviye-i mütecâvire ahâlisinden istiâne olunmak husûsunda erzân buyurulan müsaade-i seniyyeleri dahi ayn-ı isâbet ve kerâmet olmağın derhal Üsküb ve Selânik ve Manastır valileri hazerâtıyla Filibe ve Sofya mutasarrıfları hazerâtına icâbı vechle beyân-ı hâl ile istidâ-yı muâvenet edilmiş ve inşallah-ı teâlâ bunlardan hayli şey husûlû me'mûl bulunmuştur. Muhâcirîne şimdilik itâsı iktiza eden nân-ı azîz tayinâtıyla katık bahâsı husûsuna kalınca, eğerce bunun mikdarı yevmiye 50'şer 60'ar para olmak üzere tahmin olunmuş ise de, ahâli-i muhâcerenin hasbe'l-mevsim en büyük ihti-

yâcâtı hatab ve kömür ve mum gibi şeyler olup bunlar da nefsi Niş ahâlisi tarafından verilen ve mahall-i mütecâvire ahâlisinden itâsı memûl ve muntazır bulunan iâne akçesiyle rü'yet ve tesviye olunacağından şimdiki halde mal sandığından beher nüfûsa yevmiye yarımşar kıyye ekmek ve bî-kudret ve aceze takımının beherine haftada beşer guruş itâsı kâfi görüldüğüne ve iki sene mukaddem Niş'li müteveffa Ali Bey'in mahlûlünden satılan çiftliklerin müddet-i hâliyye hâsılâtından cânib-i mirîye ait 83.000 bu kadar kıyye zehâir ol-vakt musâb ve âfet-zede olan Leskofça ahâlisine ta'vîzen dağıtılmış ve ahâli-i merkûmenin geçen sene hasâr-dîde olmalarıyla istihsâl olunamamış olduğu halde bu sene tahsiline başlanup haylicesi toplanmış idüğüne binâen işbû zehâirden beher nüfûsa yevmiye yarımşar kıyye nân-ı azîz ta'yînâtı verilmekte ve başkaca yapılan defterleri mücebince gerek Niş'de ve gerek Şehir-köyü'nde bulunan 1200 bu kadar nüfûsun dahi beherine işbû teşrîn-i evvelin 10. gününden itibâren haftada beşer guruş tahsîs olunarak komisyon-u mahsûs marifetiyle taksim edilmektedir. Muhacirîn-i merkûme haklarında taraf-ı hazret-i pâdişâhîden ihsân buyurulan iâne-i seniyye ve gerek ahâli cânibinden olunan muavenet-i mümkün ile bu kışlık zarûret ve sefâletten muhafazaları hâsıl olarak inşallah-ı teâlâ ilerüsünde dahi refte refte halleri yoluna gireceği tabîî olup şu kadarki, bu halkın içinde ehl-i kurâdan ve erbâb-ı zirâat ve hırâsetden kimesne olmadığından derecâtı üç sınıftan ibâret olarak bunun birisi timar ve maaş gibi vezâif eshâbı ve diğeri balıkçı ve berber ve tütüncü gibi sanayi-i âdiye ve hasîse erbâbı ve diğeri sınıfı alîl ve marîz ve dul hatundan mürekkeb bir takım aceze olmağla işbu sınıf-ı âhir ne vakt olsa âharın iânesine muhtâc olduğundan bunlar sığındıkları yerlerde geçinür ve geçindirilür ise de evvelki iki sınıf behemahal mesken ve hâne tedârikine muhtâc ve mecbûr olarak halbuki Niş kasabasının sâye-i şevket-vâye-i hazret-i pâdişâhîde kesb etmekte olduğu hâl-i ma'mûriyyet icâbınca hiç bir boş hâne olmayup yeniden inşâyâ muhtâc olduğu gibi sâhibsiz ve hâli mahall dahi olmadığına ve Niş kasabası haricinde müceddeden inşa olunan Fethiye câmi-i şerîfi etrâfında vâki tarlalardan 500 dönüm mikdarı arazi üzerine bir islâm ve hıristiyan mahallesi teşkili altı ay mukaddem bi'l-istîzân rehîn-i seniyye buyurulmasıyla arazi-i merkûmeden bir mikdarının sokakları tefrîk edildikten sonra beher zirâî 10 paraya satılmakta idüğüne binâen muhâcirînden hâne yapmak isteyenlerin beşer yüz veyahud

biner arşun mikdarı alacakları arsalar esmânı Belgrad'daki emlâk-i metrûkeleri bedeli olarak mev'ûd olan akçeden mahsûb olunmak ve yahûd cüz'iyeti hasebiyle bu da zamîme-i ihsân-ı âlî olmak üzere mahalle-i mezkûre arâzisinden 30-40.000 zirâ mikdarı mahallin muaccilesi ihsân buyurulur ise hem anların sür'at üzere def'-i ihtiyâcını ve hem de mahalle-i mezbûrenin az vakt içinde ma'mûriyetini müsted'î olur. Ve bir de muhacirinden timar ve maaş mutasarrıfı olânların işlemiş bedelât ve maaşlarının işbu 78 senesi Eylül ve Kasım'ına kadar itâ olunduğu Belgrad muhafızı saâdetlû Paşa hazretlerinin iş'ârâtından müstebân olmağla defterleri Belgrad'dan celb olunarak ilerüsünün dahi işledikçe defterleri mücebince Niş mal sandığından itâsı bu makûle eshâb-ı vezâifin dahi bir an evvel husûl-ü refâhını müstelzim bulunur ise de her halde iktizâlarının icrâsı vâbeste-i irâde-i aliyye-i hidivileridir. Ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliü'l-emrindir. 17 Cumâde'l-ûlâ 79 (12 Ekim 1862)

Bende Vali-i Niş
Midhat (mühür)

Başbakanlık Arşivi, İrade-Dâhiliye, no. 33937.

Ek : 8

Makâm-ı celil-i Sadâret-i uzmâya

Marûz-i çâker-i kemîneleridir ki,

Niş eyâletinde yapılan yolların istilâm-i keyfiyet ve kemiyeti hakkında geçen gün ahz olunan telgraf-nâme-i sâmi-i hidivilerine cevâben yine telgraf ile yazmış olduğum arızamda Niş'den Dersaâdet caddesiyle 20 saat mesâfede ve nihâyet hudûd-i eyâlette vâki Üç-kulak nâm mahalle kadar tesviyesine teşebbüs olunan tarîkin nısfı rehîn-i hitâm olarak nısf-i diğeri dahi hülûl-i mevsim-i şitâ cihetiyle nâtamâm kaldığı ve tafsilâtı posta ile arz ve iş'âr olunacağı beyân olunmuştu. Dâhil-i eyâlette araba işlemek üzere muhtâc-i tesviye olan yollar müteaddid ise de devletce ve tüccârca en mühim ve akdemi Dersaâdet caddesiyle bir de bend-i sânide beyân olunan Belgradcık tarîki olduğu halde bunun Vidin cihetiyle iştirâken küşâd ve tanzîmi lâzım geldiği gibi ikisi birden yapılmak dahi güç ve ağır olacağına ve geçen sene Şevvâl tarihiyle ve 175 numarasile takdîm kılı-

nan marûzât-i mufassala-i âcizânemde bast ü beyân olunduğu vechle Dersaâdet caddesi olan yolun ibtidâ Niş'ten bide ile üç saat mesâfeye kadar mahalli ve keزالik Şehirköy'ün iki tarafında ikişer saatlik kadar yerleri mevsim-i şitâda çamurdan çıkılmaz ve yaz günlerinde dahi azıcık yağmur ile araba işlemez hâl ve derecede olduğu ve Sofya hudûduna kadar ara yerde Piloça ve Kızıl-yokuş ve Dragman Boğazı denilen darbendler dahi dik ve sarp ve taşlık olarak nasıl uygunsuz bir halde bulunduğu meşhûr ve ma'lûm idüğüne binâen ibtidâ bu yolun yapılub tesviye olunması tercih edilmişti. Bunun ne sûrette ve ne kâide üzere yapılacağı arıza-i mesbûka-i âcizânemde müderic bulunmuş ve tasavvur ve tahmîn olunduğu vechle yapılub bitmiş olduğundan tekrârı mûcib-i tasdî ise de sâye-i teshîlât-vâye-i cenâb-i pâdişâhîde meâsir-i teveccühât-i aliyye-i vekâlet-penâhîle-riyle vaz' ve ittihâz olunan kaidenin suhûlet ve eslemiyyeti cihetiyle bu kadar ağır bir işin az bir zaman içinde masrafsızca vücûde gelmesiyle hâl ve mevki ve zamanca hâsıl olan menâfiinden ve husûsiyle bend-i sânde muharrer Belgradcık tarîkinin ehemmiyetinden dolayı ba'zı tafsilâta cür'et olundu. Şöyleki, tesviye-i tarîk maddesinde iki cihet-i esâsiyye olup bunun birisi yapılacak yolların nasıl ve ne heyette olması ve ikincisi işleyecek ahâlinin ne nisbet ve kâide üzere çalışması lâzım geleceği hususları olarak memâlik-i devlet-i aliyyede yapılacak yollar hakkında mevzû olan usûl ve kavâid-i ma'lûmenin esâs yolların şose olması ve kullanılacak ahâlinin bi'l-münâvebe tahsis olunacak günlere taksîm ile işledilmesi kâidesine müstenid bulunmuş olduğundan bunda dahi ibtidâ şu kâide üzere gidilmesi tasavvur ve mülâhaza olundu ise de geçen sene Niş kasabası içinden bide ile yarım saat mesâfeye kadar yaptırılmış olan şose yolun ameliyâtından istidlâl olunduğu vechle yirmi saatlik mesâfe yolun ahâli-i mevcûde ile kâmilen şose yaptırılması yani işbû yarım saatlik yol gibi altına büyük taşlar konulup üstüne kâmilen kırık taş döktürülmesi pek çok senelere muhtâc olduğundan ve Sırbîye içinde olan yollar gibi iki tarafı hendek kazılıp ve hendeklerin toprağı yol üstüne atılıp üzerine dahi sekiz-on parmak irtifaında kum ve çakıl konulduğu halde şimdilik matlûb hâsıl olacağı ve ahâliye dahi güç ve ağır gelmeyeceği anlaşıl原因 olarak bununla beraber bir kerre yolun istikâmeti taayyün ile üstü dahi kum ve çakıl ile tanzîm edildiği ve halkça dahi yolun menâfi ve muhassenâtı görüldüğü gibi sonradan istenildiği halde üzerine kırık taş ferşiyle şose heyetine

konulması dahi kolay olacağından bu kâide üzerine yapılması tensîb olundu. Tesviye işine lâzım olan ahâlinin sûret-i istidâmına gelince, bu iş yalnız Şehirköy ahâlisiyle Niş ve İznepol kazaları ahâlisinin dahi bir takımına âid ve münhasır olup yirmi saatlik yolun yevmiye hesâbiyle ameliyâtı bu kadar ahâliye taksîm olunduğu halde adam başına sekiz-on günden ziyâde iş düşmeyeceği hesâb olunmuş ise de, kasaba etrâfında tathîr ettirilen hendekler ameliyâtından vesâir işlerden bi't-tecrübe hâsıl olan malûmâta göre, gün hesâbiyle nüfûs başına taksîm olunacak işlerde efrâd-i ahâli gün geçirmekten başka işe bakmadıklarından bunları çalıştırmak bir takım memûrlar istihdâmiyle birer birer icbâra muhtaç olduğu gibi bu hal ahâliden işi olanların eyyâm-i muayyenesinde kendi umûrunu terk ve ta'tile mecûbûriyetlerini dahi müeddî olduğuna ve bi'l-münâsebe ba'zı ehl-i kurânın istihrâcıyla vukû bulan ifâdelerine göre yapılacak yol müs-tefîd olacak köylerin nüfûs-i mevcûdesine ve bir de o yoldan istih-sâl edeceği fâidenin derecesine göre köy köy taksîm olunduğu halde herkes hissesini bilüp ve anlayup istediği vakitte yapmağa ve bir an evvel bitürmeğe çalışacağına binâen ameliyâttan dahi bu kâide ittihâz kılındı. Bu vechle tanzîm ve tesviye olunacak tarîkin işi âri ve sâde bir sûrette gibi görünüyor ise de tarîkin hatt-i istikâmetini ta'yîn etmek ve iktizâ eden yerlerde tarîki ehven ve eslem tarafa dolaştırmak ve yokuş olan mahallerin meyl ve irtifâmı hadd-i nisâbına götürmek ve'l-hâsıl mümkün mertebe fenne müteallik şeyleri yapmak mühendis işi olduğu halde burada öyle erbâb-i mühendis dahi olmadığından bu taraftan vâki olan iş'âr üzerine dersââdetten mühendis efendi tayin olunmuş ise de bu dahi kasım üstü geldiğinden Niş'te bulunan süvâri ve piyâde asâkir-i şâhâne küçük zâbitleri içinde mektepten çıkmış takımdan ve oldukça hendeseye vukûf es-hâbından üç nefer mülâzım efendiler intihâb olunup ibtidâ tarîkin mesâhasıyla ve hatt-i istikâmetinin dahi tayiniyle beraber bir taraftan dahi bunda işleyecek ahâlinin nüfûsu yazılarak tarîkin esâbi-i arzîyyesi ve işleyecek ahâlinin derece-i menfaât ve fâidesi itibârınca meselâ yüz nüfûs olan ve yoldan fâidesi bulunan bir köye tesviyesi eshel olan yoldan üç yüz ve hizmeti ziyâde ise iki yüz ve kırılacak taşlık işe yüz arşun tefrîk ve iki tarafına numaralı alâmet vaz' olunduktan sonra ol köy ahâlisi hissesine isâbet eden mahalli kasıma kadar yapup bitürmek üzere borclu olduğu beyânîyle ilân-i keyfiyet edilmiş ve bu kadar mesâfe tarîk üzerinde büyük ve küçük kırk ka-

dar köprü ve iki yüzden mütecâviz lâğım yapılmak iktizâ edüp köprülerin ayakları kârgir ve üzerleri meşe ağacı olmak lâzım geleceğinden ve iki taraflı mahallerde ormanlar ve hizmet edecek ahâlinin içinde dülgerlik işini bilenler olacağından yalnız ekser bahâsı ve bir iki nefer kullanılacak usta yevmiyesi cânib-i mîrîden verilmek üzere tesviyesi bi't-tensîb işbû köprülere ve yapılacak lâğımlara ve kırılacak taşlara ve amelenin sırasıyla mahallerine göre sûret-i celb ve istihdâmına bakmak ve mühendis efendilerin maiyyetinde bulunmak üzere zabtiye zâbitân ve neferâtından münâsibleri dahi intihâb ve tayîn olunarak mart içinde hemen mübâseret olunmuştu. Burarlarda öyle yollar yapıldığını istemeyenler tarafından ahâliyi tenfir için hayli entrikalar yapılmış ve bir aralık Sırbeye meselesi'nin hudûsu dahi bunu sektelelendirmek istidâdını göstermiş ise de on beşyirmi günde bir kerre bizzat yol üzerine gidilüp yolun ne olduğu ve nereye çıkacağı ve kimin için yapılacağı lisânen ve tafsîlen her birine anlatılarak ve evvelce her köyün nüfûsuna göre tefrik ve tahsîs edilmiş olan mahallerden muahharen taşlık zuhûr etmesiyle kesbi müşkilât eden ve bi'l-akîs hafif ve ehven çıkan yerlerin mikdarı i'câbına göre zamm ve tenzîl ile ta'dîl olunarak cümlesi memnûnen ve müteşekkiren hisselerin yapmağa çalışur ve hattâ ekser köyler ahâlisi çocuk çocuğuyla gelüp ve giceleri dahi işleyüp on günde bitecek işi beş günde bitürür giderler idi. Tarîkin vüs'ati hendekleriyle beraber on altı arşun arzında ve imkânı mertebe biner ve ikişer ve üçer bin arşun mahalleri birer hatt-ı istikâmette olduğundan işte bu kâide ve usûl üzere yirmi saatlik mesâfe tarîkin nısfı altı ay içinde kâmilen bitüp ve nısf-i diğerinin dahi hayli mahalleri yapılıp bakiyyesi dahi hasbe'l-mevsim sene-i âtiyeye kalmış ve bu tarîk üzerinde yüzden mütecâviz lâğım yani su yolu ve kebîr ve sagîr yirmi iki aded köprü hitâm bulmuş ve Sofya cihetinde olan tarîk husûsuna dahi mutasarrıfı saâdetlû efendi ile bi'l-müzâkere bu kâide üzere teşebbüs olunup Sofya'nın bir tarafında tesviye olunan yerler hemân Niş yoluyla iltisâk edecek raddede olarak öte tarafında dahi iki-üç saatlik mesâfe kadar gidilmiş olduğundan inşaallahî teâlâ cümlesinin bakiyyesi işbû mevsim-i sayfda ikmâl olunarak buradan İhtiman'a kadar tamamıyla sûret-i matlûbe ve muntazamada bir yol vücûda gelmiş olur. Yolda lâzım gelen köprülerin ekser bahâsı ve ameale yevmiyesiyle taş delmek için kullanılan ustaların ücreti ve'l-hâsıl kâffe-i masârifî mukaddemâ yirmi bin gu-

ruş kadar tahmîn olunarak bunun sarfına dahi müsâade-i seniyye erzân buyurulmuş ve bu def'a meclis-i kebîr marifetiyle hesâbı bi'r-rü'ye ol-bâbda yapıp leffen takdîm kılınan mazbata mantûkınca masârif-i merkûme ile mühendis efendilere ve me'mûrîn-i sâireye verilen han kirâsı ve me'kûlât bahâsı ve başkaca istihdâm edilen iki nefer memûr maaşu ve taş kırmak için yaptırılan edevât esmâ-nı dâhil olduğu halde yekûnu yirmi bin dört yüz dokuz guruşa bâliğ olarak o da mazbata-i mezkûrede gösterilen karşılığundan tesviye olunmuş ise de sene-i âtiyyede Sofya tarîkinden mâadâ yapılacak yerler ve köprüler için bir on bin guruşa daha ihtiyâc hâsıl olacağı tahmîn olunup şimdilik karşılığı dahi olmadığından tesviye ve i'tâsı ihsân-i âlî-i hidivilerine mevkûftur. Tarîk-i mezkûrun düz ve ova olan mahalleri tabîî toprak olduğundan bâlâda beyân olduğu vechle iki tarafına hendek açılarak ve üzerine kum ve çakıl dökülerek tesviye olunup kusûr dağlık olan mahalleri ve husûsiyle Piloçe ve Çingâne-derbendleri ve Dragoman Boğazı denilen yerleri fenâ halde taşlık olmasıyla işbû taşlar metruk cebhânede kalmış ve toprağa münkalib olmuş olan barut ile atırılup kırıntıları ferş olduğundan oralı tabîî şose heyetine girmiş ise de, sâir kum ve çakıl ferş edilen mahalleri beher hal bozuldukca tesviyeye ve bir kaç senede bir kerre kum ve çakılları tevdîde muhtaç olacağına ve yoldan el-hâleti hazihi gelüp geçen halk bunun fi'len menâfi ve muhasse-nâtını müşâhede ettikleri cihetle o makûle bozulan yerlerini en yakın bulunan köyler ahâlisi yapmaktan çekinmiyeceklerine binâen işbû ta'mîrât husûsu dahi baştan nihâyetine kadar en yakın olan köylerin nüfûsuna göre bi't-taksîm kangı karyenin hissesinde bozuk mahal zuhûr etmiş ise ahâlisinden bir azı işsiz günlerinde orasını kum ve çakıl getirüp ta'mîr etmek üzere her köyün ismiyle yolun üzerine işâret-i lâzime vaz'ı dahi mukarrer bulunmuştur.

Malûm-i âlî buyurulduğu vechle Niş'ten Gorgoşofça'ye Zayçar tarîkiyle Vidin'e giden yol yirmi sekiz saat mesâfe olup bu münâsebetle iki eyâletin yekdiğerine pek ziyâde irtibât ve kurbiyyeti var iken Sırbistan hatt-i imtiyâzının vaz'ıyla bu mahaller içeride kaldıktan sonra tabîî bir başka yola ihtiyâc hâsıl olmuş olduğundan ve hatt-ı imtiyâz hâricinde kalan Belgradcık tarîki dahi mesâfece Gorgoşofça yolundan uzak değil ise de araba şöyle dursun hayvan bile geçemiyecek derece taşlık ve uçurum olup husûsiyle ekser mahalleri hatt-ı imtiyâz olan çit yanından mürûr ederek emniyetsiz

bir halde bulunduğundan Vidin'e gidilmek için bi'z-zarûre Büyük Balkan'dan ve Berkofça üzerinden kırk bu kadar saat mesâfe ihtiyârına mecbûriyet gelüp bu yol ise gayet sarp ve Balkan olmasıyla yaz mevsimlerinde bile kolay kolay geçilemez iken mevsim-i şitâda bütün bütün kapanarak bu hâl ile Vidin ile Niş beynindeki münâsebet dūçâr-ı müşkilât olmuş ve husûsiyle geçende zuhûr eden mesele-i Sırbıye üzerine Gorgoşofça ve Zayçar tarıklarının insilâb-i emniyeti ve Berkofça tarîkinin hasbe'l-mevsim insidâdı cihetle artık Vidin ile Niş beyninde telgraf vâsitasından mâadâ vesâit ve münâsebât bütün bütün inkitâ derecesine gelmiştir. Binâenaleyh Vidin ile Niş beyninde en yakîn ve münâsib olan Belgradcık tarîkinin küşâd ve tanzim ve tesviyesi hasbe'l-hâl ve'l-mevkî vâcibeden olarak cümle-i fevâid ve menâfiinden birisi ve belki birincisi buralarca iki nokta-i mühim olan Vidin ile Niş mevkilerinin yekdiğerine takrîbiyle muhâberât ve mürâselâtın teshîl olunmasıdır. Ve ikincisi buralarca mahsûlât-i arziyyeye mahrec olmak lâzım gelen Tuna iskelelerine tarîk olmayub Selânik iskelesi ise yetmiş bu kadar mesâfe olduğundan ve halkça mevcut olan fakr ve ihtiyâc ez-cümle en başlı mahsûlât olan buğdayın kıyyesi 20 ve 24 pâreye ve şarabın keza-lik 20 pâreden 30 pâreye kadar satılmasından ve bu da mahrec olmamasından neş'et eylediğinden şimdi Belgradcık tarîkiyle otuz saatlik mesâfede bir mahrec bulunmasıdır. Ve üçüncüsü Sırbıye'nin Vidin ve Belgradcık tarîkleri tüccâr için açık ve emîn olduğu zamanlarda dahi meselâ buradan Vidin'e gidecek bir araba yükü eşyânın Çit-kapısı'na vusûlünde çünki kapular bir muayyen vakitlerde açık olup sâir vakitler mesdûd olduğundan gidenler müddet-i medîde beklemek ve içerü girdikte karantina etmek ve gümrük vermek ve uğradıkları hanlarda pek ziyâde ve fâhiş mesârif ödemek gibi müşkilâta dūçâr olduklarından başka Sırplular kiracılığı kendüleri kazanmak için ekser vakitte içerüye araba ve hayvan kabûl etmeyüp emtia ve eşyâ-yı ticâriyeyi bir kaç kat ziyâde ücret alarak kendü arabalarıyla nakl etmekde olduklarından Belgradcık yoluyla bu kiracılık dahi tabîi bu tarafa nakl ederek ahâlinin bu cihetle dahi müstefid olmasıdır. Ve dördüncüsü muâhedât-ı cedîde-i ticâret i'câbınca Sırbıye tarîkiyle memâlik-i ecnebiyyeden Niş'e gelen ve buradan memâlik-i ecnebiyyeye giden emtia ve eşyânın yüzde sekiz resm-i gümrüğü burada alınmakta iken Sırplular Belgrad gümrüğünde yüzde üç daha aldıkları ve bu cihetle tüccâr emtia-i idhâliyye

ve ihrâciyye için % 11 rüsûmât vermekte buldukları cihetle Sırbıyye'ye uğramıyarak Lom ve Vidin iskelelerinden Belgradcık tarikiyle gelüp gidecek eşyâ için hilâf-i kâide bu misillü rüsûmât ahzına ve andan tevellüd eden şikâyât ve münâzaâta sebep kalmamasıdır. Hâsılı tarîk-i mezkûrun devletce ve ahâlice ve tüccârca menâfi ve muhassenât-i adîdesi olduğundan mevsim-i sayfda zâbitân-i askeriyeden bazılarının yanına erbâb-i vukûfdan bir kaç adam tayîn olunarak mahalline irsâl ile keşf ve muâyene ettirildikte çünki Belgradcık üzerinden Vidin tariki olan 32 sâat mesâfe yolun Çoprun karyesinden Vidin'e kadar o saatlik yeri aslından araba işler düz ve cadde olduğu gibi berü taraftan Niş'ten Musa Paşa Palankası'na³⁴ kadar Dersaâdet caddesi olan sekiz saatlik yeri dahi geçen sene kâmilen tanzîm ve tesviye olunmuş olduğundan muhtâc-i tesviye olan yeri zikr olunan palankadan Niş eyâleti hudûdunda İsveti Nikola denilen tepedeki karakola kadar on bir ve andan öteye dahi Çoprun karyesine değin üç saat ki, cem'an on dört saat demek ise de, bunun nısfı miktarı dahi suhûletle yapılacak olduğundan en güç ve taşlık ve dik uçurum yeri altı-yedi saat mesâfeden ibâret olarak ameliyâtı berüki tarikin en zor işlerine nisbet olunduğu halde bunun için yirmi bin kadar nüfûs kâfi olacağı tahmîn olunarak bu da tabîi müstefid olacak Şehirköyü ve Niş kazaları ahâlisiyle Berkofça ve Belgradcık kazalarının bazı karyeleri ahâlisinden tertîb olunmak lâzım gelüp ancak Şehirköyü ve Niş kazaları ahâlisi geçen sene Dersaâdet caddesinde çalışmış ve Berkofça ve Belgradcık ahâlisinden dahi bir azı gittikleri yerden yeni avdet eylemiş olmalarıyla Dersaâdet caddesindeki usûl üzere bu işi bunlara bedâvâ gördürmek bir az güç ve ağır olacağı gibi ne kadar ucuz olsa akçe ile yaptırmak dahi bir kaç bin kese akçelere mütevakkıf idüğü ve bu yolun açılmasıyla resm-i gümrükten ve ücret-i nakliyeden dolayı en evvel istifade edecek tüccâr tarafından bazı mertebe iâne istihsâli me'mûl ise de bu da cüziyyâtta olacağı cihetle bunda nasıl ise imkânı mertebe bir muâmele-i mutedile ittihâzı lâzım geleceğine ve Dersaâdet caddesi'nden işleyen ahâlinin bi'z-zat ve bi'd-def'aât tecrübe edilen ahvâlin-den istidlâl olunduğu vechle yolda işlemek üzere üç-beş saat ve daha ziyâde mesâfe köylerden gelen ve bir kaç günler iş üzerinde kalan

34 Bela Palanka (bk. Hans-Jürgen Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei*, Freiburg 1976, s. 316-17).

ahâlinin en ziyâde sıkıntısı ekmek maddesi bulunduğuna binâen işbû tarikte işleyecek ahâliye hiç olmaz ise yevmiye üçer yüz dirhem kokoroz ekmeği verilmek üzere buna ve kırılacak taşların ve yapılacak köprülerin usta ve amele yevmiyesine lâzım olan mebâliğin yüz bin gurusu hazîne-i celileden ihsân buyurulduğu ve dâimâ bi'z-zat gidilip gayretlerini tezyîd edecek şeyler yapıldığı halde avn-i hak ile sâye-i teshîlât-vâye-i hazret-i şâhânedede şu tarikin dahi bu mevsim-i sayfda ikmâli me'mûl olarak bir kerre bu yol yapıldıktan sonra iktizâ eden mevâkiine Dersaâdet caddesinde kâin Kızıl-yokuş'da inşâ olunan karagol-hâne gibi beşer bin gurus masrafla kârgîr 4-5 karagol ve eshâb-i iktidâr taraflarından aralarına hanlar yapılarak tabii ma'mûriyyet ve emniyeti hâsıl olacağı misillû bu yol Sırbistan'dan haydudluk sûretiyle Şehirköyü'ne geçen mefâside dahi bir hadd-i mâni olur. Bu sûret muvâfık-i re'y ve irâde-i aliyye-i hidiv-efhamîleri buyurulduğu halde buraca iktizâ eden nüfûs münâsib olan köylerden tertîb olunmak ve bi-minnihi teâlâ hemân Mart duhûlünde başlanılmak üzere Berkofça ve Belgradcık kazalarının yola münâsebet alan ve ahâlisince münâsib olan köylerinden dahi on bin olmaz ise sekiz bin nüfûsu hâvi karyeler tertîb olunarak defterinin evvelce taraf-i âcizâneme irsâli ve ahâli-i mürettebenin hisselerine tefrik ve tayîn kılınacak mahallere bir me'mûr-i mahsûs vâsıtasıyla sevki ve şu işin bi'l-muhâbere başa çıkarılması husûsunun Vidin valisi devletlû paşa hazretlerine emr ve tavsiye buyurulması bâbında emr ve fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

14 Receb (12)79 ve 23 Kânûn-i evvel (1)278 (5 Ocak 1863)

Bende
Vâli-i Niş
Midhat (mühür)

Başbakanlık Arşivi, İrade-Meclis-i Vâlâ, no. 21874.